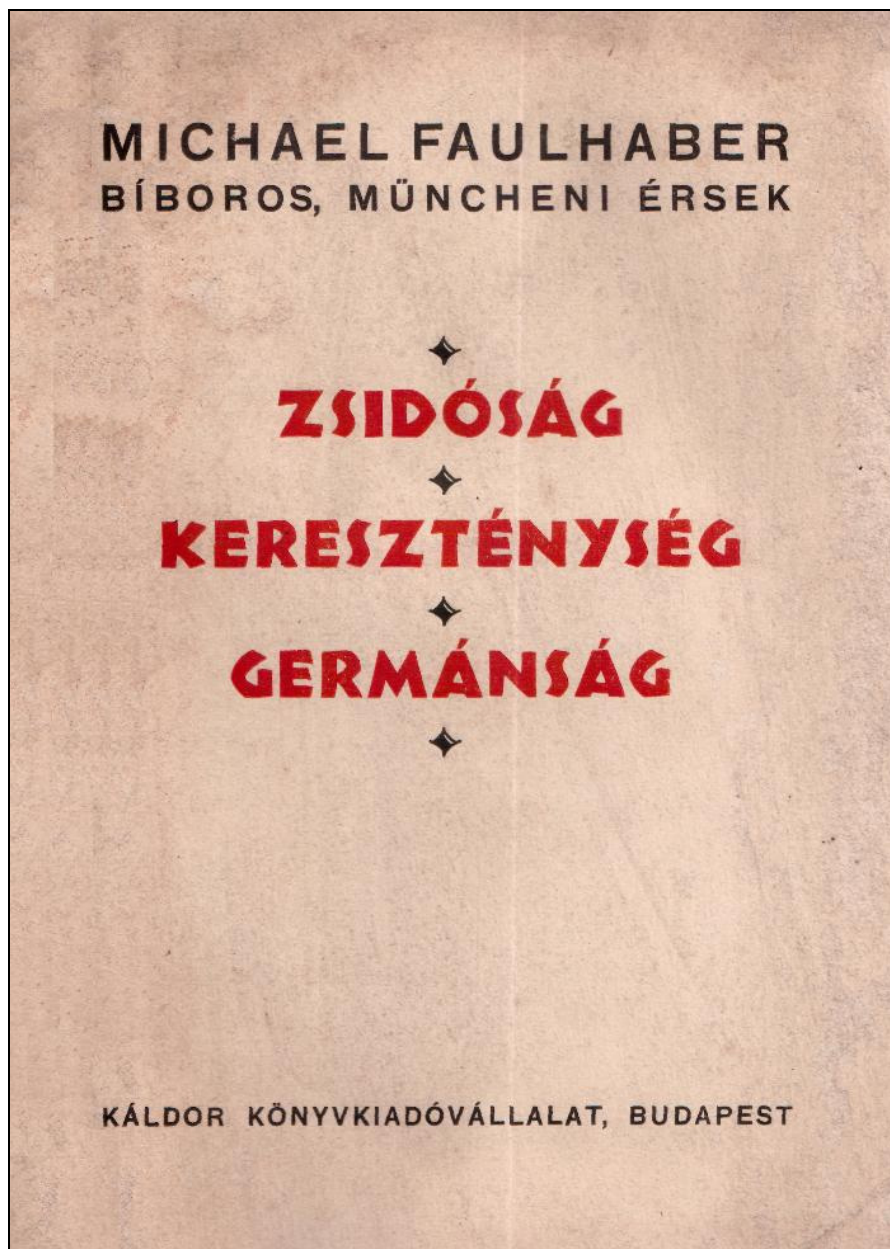

Michael Faulhaber

Zsidóság, kereszténység, germánság

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Michael Faulhaber (bíboros, müncheni érsek)
Zsidóság, kereszténység, germánság

A müncheni Szent Mihály-templomban mondott adventi beszédek

Nihil obstat.
Franciscus Zsíros S. J.
cens. dioec.

Nr. 835 Imprimatur.
Strigonii, die 24. Martii 1934.
Dr. Julius Machovich
vic. gen.

Fordította: Nyisztor Zoltán

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1934-ben jelent meg a Káldor Könyvkiadóvállalat gondozásában.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Előszó.....	4
Az Ószövetség és beteljesedése a kereszténységben.....	5
I. Hármás megkülönböztetés.....	6
II. Az Ószövetség örök vallási értékei.....	6
III. Két komoly figyelmeztetés.....	8
Az Ószövetség erkölcsi értékei és értékelésük az Evangéliumban.....	12
I. Az Ószövetségi erkölcsstan fénye.....	12
II. Sötét foltok az Ószövetség erkölcsstanán.....	15
Az Ószövetség szociális értékei.....	20
I. Ósbibliai szegényjogok.....	21
II. Az ósbibliai magánjog.....	21
III. Az ósbibliai munkásjog.....	23
IV. Az ósbibliai jogszolgáltatás.....	23
V. Az ósbibliai gazdaságtan és gazdasági rend.....	24
VI. A társadalmi rend vallási alátámasztása.....	25
Szegletkő a zsidóság és kereszténység határán.....	27
I. Krisztus az Ószövetség Ómegája.....	28
II. Krisztus az Újszövetség Alfája.....	29
Kereszténység és germánság.....	34
I. Milyenek voltak az ősgermánok Krisztus előtt?.....	34
II. Hogyan lettek keresztények a régi germánok?.....	36
III. Mit szól a kereszténység a germán fajisághoz?.....	38
IV. Mit szól a kereszténység a germán népszokásokhoz?.....	39

Előszó

Hallatlan bátorság, a hősök és apostolok bátorsága kellett ahhoz, hogy az itt következő beszédek a mai Németország szellemi zűrzavarában és a szabad szónak egyáltalán nem kedvező terrorjában el merje valaki mondani. Faulhaber Mihály müncheni bíborosérsek egyéniségénél fogva volt annyira hős, szentelésénél fogva pedig egyenes utóda az apostoloknak, hogy erre a hősi kiállásra, az igazság meg nem alkuvó és tömegáramlatok által el nem sodorható meghirdetésére félelem és rettegés nélkül vállalkozott. Odahaza vakmerő gúny és még vakmerőbb üldöztetés, szerte a nagyvilágban a hősi tisztelet legmagasabb foká jutott osztályrészéül.

Örök igazságok győzelme vagy elbukása pártpolitikán innen és túl nem német kérdés vagy magyar ügy, hanem az egész világnak érdeke és lázas érdeklődése. Ezért ezeknek a már Münchenben is roppant tömegek által hallgatott beszédeknek a nagyvilág közvéleményébe is el kell jutniuk.

A magyar kiadást mindezekén túl még az is megokolja, hogy magyar földön is ébredtek már turáni köntösbe bújt, régi pogány álmok s a közeli német tenger nyugtalan háborgására pogány-magyar kísértetjárás észlelhető már újra nálunk is.

Dr. Nyisztor Zoltán

Az Ószövetség és beteljesedése a kereszténységben

„Ne gondoljátok, hogy felbontani jöttem a törvényt vagy a prófétákat; nem jöttem felbontani, hanem beteljesíteni. Mert bizony mondom nektek, míg elmúlik az ég és föld, egy i-betű vagy egy vesszőcske sem szűnik meg a törvényből, míg csak mind be nem teljesedik.” (Mt 5,17)

Már 1899-ben a hamburgi antiszemita kongresszussal egy időben és Chamberlain könyvében (*Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts*) megszólalt a követelés, hogy *a zsidóságot és a kereszténységet élesen el kell határolni egymástól, s hogy a kereszténységből minden zsidó vonást ki kell törölni*. Majdnem két évtized múlva ezek a gondolatok újra fellobbantak a könyvek lapjain (*Die Sünde wider das Blut; Die grosse Täuschung; Der falsche Gott*). Hogy tudniillik a zsidóság és a kereszténység nem állhatnak meg egymás mellett, s hogy a zsidó Biblia helyébe egy germán bibliának kell kerülnie. Hogy Luther Márton is csak félmunkát végzett, mert az Ószövetség írásait átmentette szentírásfordításába. Ma ezek a szórványos hangok valósággal szavalókórusként harsonáznak: Félre az Ószövetséggel! – ordítják. – Mert az olyan kereszténység, mely az Ószövetség írásaihoz ragaszkodik, csak zsidó vallás lehet, mely viszont a német lélekkel összeegyeztethetetlen. Az iskolás gyermekeket többé nem volna szabad az egyiptomi Józsefről s az öreg Mózesről szóló bibliai történetekkel kínozni.

A lelkek mai egyirányú beállítottsága mellett ezek a hangok tehát szerfölött alkalmasak arra, hogy a nép lelkében a hit alapjait megrendítsék.

Ez a vallási forradalom még Krisztus személye előtt sem torpan meg. Kísérletek történtek arra, hogy Krisztust hamis keresztlevéllel mentsék ki. Mintha ő egyáltalán nem is lett volna zsidó, hanem árja, merthogy Galileában árjának kellett lakniok.

Amíg azonban a történelmi forrásoknak perdöntőbb érvényük van, mint a föltevéseknek, addig a tény kétségbe vonni nem lehet. Az első evangélium első fejezete ugyanis fölvezet Jézus családfáját a következő felírással: „Jézus Krisztusnak nemzetségtáblája, ki Dávidnak, Ábrahám fiának fia” (Mt 1,1). De éppen így kezdődik a római levél is Jézus Krisztusról, „aki a testet tekintve Dávid nemzetségéből született” (1,3). Kétségtelen, hogy a galileaiak, mint határőrvidék, kevert nép voltak. Krisztus azonban nem Galileában született, hanem Betlehemben, Dávid városában, Júda törzsének szálláshelyén és hivatalosan Dávid leszármazottjaként könyvelték el a nemzetségtáblázatban.

Ma azonban már más hangok is hallatszanak. Ha ő zsidó volt – mondják –, akkor meg éppenséggel nem akarunk hallani róla! És újra megisméltódnak az evangélium amaz órái: „És kiűzék őt a városból, és fölvivék ama hegy párkányára, hogy letaszítsák őt (Lk 4,29); ismét köveket ragadnak, hogy megkövezzék őt” (Jn 10,31).

Ilyen hangok hallatára és ilyen mozgolódások láttára nem hallgathat némán a püspök. Ha a faji kutatás – mely elvégre önmagában véve vallásilag semleges dolog – támadásra készül a vallás ellen és a kereszténység alapjait akarja megingatni; ha a mai zsidók ellen való ellenszenv az Ószövetség szent könyveire is átragad és a kereszténységet a kereszténység előtt való ősi zsidósággal való őseredeti kapcsolatai miatt kárhóztatni merészeli; ha a mi Urunk és Üdvözítőnk személye ellen kövek röpülnek a magasba épp abban az évben, amelyben mi az Ő megváltói munkájának tizenkilencszázados emlékét üljük, akkor nem állhat némán a püspök. Ezért szentelem ezeket az adventi beszédeket *az Ószövetségnek és annak a kereszténységben való beteljesedésének*.

Igenis, igényt támasztok arra, hogy ebbe a kérdésbe beleszólhassak, hiszen életem 11 évén át a würzburgi egyetemen ezekről a kérdésekről tartottam előadásokat, a strassburgi egyetemen pedig épp az ószövetségi Szentírás katedrája volt az enyém.

I. Hármás megkülönböztetés

Hogy teljes világosságot derítsek e kérdésre s minden félreértést eleve kizárjak, már előjáróban három megkülönböztetést teszek. Először is *különbséget kell tennünk a Krisztus halála előtt és a Krisztus halála után élt Izrael népe közt*. Krisztus halála előtt, Ábrahám elhívása és az idők beteljesedése közötti években Izrael népe ugyanis a kinyilatkoztatás hordozója volt. Isten lelke támasztotta és világosította meg azokat a férfiakat, akik a Törvény, a mózesi Tóra által a vallási és polgári életet rendezték. Akik zsoltáraikkal a családok imakönyvét és a közös liturgia énekeskönyvét szerették. Akik bölcselkedő könyvekben népüket életbölcsekre oktatták s mint próféták az élőszo erejével a nép lelkiismeretét felrázták. Adventi beszédeimben csak ezzel az Izraellel, a bibliai őskor Izraeljével foglalkozom.

Krisztus halála után Izraelt elbocsátották a kinyilatkoztatás szolgálatából, mert a látogatás óráját nem ismerte fel, hanem megtagadta és elvetette az Úr Fölkentjét, kivonszolta a városból és keresztrefeszítette. Akkor szétszakadt a templomkárpit Sion hegyén a Templomban s azzal együtt a szövetség is felbomlott az Úr és népe között. Sion leánya megkapta a váláslevelet s azóta mint Örök Ahasvér vándorol nyugtalanul a földön. A zsidóság még Krisztus halála után is „titok” marad, mint Pál apostol mondja (Róm 11,25) és még egyszer az idők végezetén az ő számukra is ütni fog a kegyelem órája (Róm 11,26). De a mi adventi beszédeinkben *csak a Krisztus előtti zsidóságról* lesz szó.

Másodsorban különbséget kell tennünk *az Ószövetség szent iratai és a Krisztus utáni zsidóság Talmudja között*. Ez utóbbi ugyanis nem egyéb, mint vagy széljegyzetek s magyarázatok sorozata a Biblia szövegéhez, vagy pedig önálló vallási könyvek. Különösen a Talmudra, a Misnára és Sulchán Áruach c. középkori törvénygyűjteményre gondolok. A Talmud iratai emberi művek, nem Isten lelkétől ihletve íródtak azok. Az Újszövetség Egyháza is csak a Krisztus előtti Izrael szent írásait vette át örökségül,¹ de nem a Talmudot.

Különbséget kell tennünk harmadszor az ószövetségi Biblia keretén belül is aközött, *aminek átmeneti értéke van és aközött, aminek értéke örök*. A hosszú családfák a régi idők számára ugyan nem voltak jelentéktelenek, de viszont örök értékük nincs. Akárcsak annak a száz meg száz előírásnak, mely a régi áldozati liturgiára és tisztulási szokásokra vonatkozott. A mi szemünk előtt az Ószövetségnek azok a vallási, erkölcsi és szociális értékei lebegnek, melyek értéküket a kereszténységben is megőrizték.

II. Az Ószövetség örök vallási értékei

Kultúrtörténeti tény, hogy a kereszténység előtti ókorban *egyetlen nép sem termelt ki magából annyi szellemileg kiemelkedő embert*, akik szavuk s egész egyéniségük súlyával annyira élre kerültek volna népük vallási életében, mint az ószövetségi nép. Nincs még egy nép, mely *az írásoknak olyan sorozatát* hozta volna létre, melyben annyira világosan, határozottan és oly egybehangzóan jelennének meg a vallásos élet alapigazságai, mint Mózes öt könyvében a maguk gyermekien bájos bibliai történeteivel, vagy mint Sámuel és a Királyok Könyveiben a maguk sajátosan klasszikus elbeszélő művészetükkel (germanistáink

¹ A „szövetség” (latinul testamentum) szó eredeti jelentése „hagyaték”, „végrendelet”. Krisztus használta így (Mk 14,24) és Szent Pál fejtette ki bővebben leveleiben. Eredetileg csak az Újszövetségre vonatkozott, „mert a végrendelet csak halál esetén jogerős” (Zsid 9,17). A fogalomátvitel azonban az Ószövetségre is alkalmazta e megjelölést.

könnyen meggyőződhetnek erről), mint a Krónikák Könyveiben liturgikus előírásukkal, mint Jóbnaál a szenvedés nagy problémájában, mint a Zsoltárokbán a lélek mélyéről fakadt imádságokban, mint a Bölcsesség Könyveiben mély életismeretükkel, mint a négy nagy- és a tizenkét kispróféta könyveiben népszónoklataikkal, vagy mint a Makkabeusok Könyveiben, ahol a hit hősiessége még egyszer fellángol.

Ma, amikor a Krisztus előtti történelem egyéb népeinek történelme és irodalma is kinyomozva és felkutatva tárul elénk, a vallástudománynak könnyen módjában áll összehasonlításokat tenni. Ez az összehasonlítás pedig a jordánmenti nép számára csak a következő bizonyítványt tudja kiállítani: messze felülmúltad a többieket, hiszen a te magasztos vallási szárnyalásoddal a régi idők minden népe közt bizony te adtad az emberiségnek a legígéretesebb vallási értékeket.

A Krisztus előtti zsidóság ezeket az értékeket nem önmagából termelte ki. „Mert sohasem emberi akaratból származott jövendölés, hanem a Szentlélektől sugalmazva szóltak az Isten szent emberei” (2Pét 1,21). Isten Lelke világosította meg őket, nyelvük a zsoltár szava szerint „Isten írószerszáma” volt és így lett az ő szavuk Isten szava és könyveiknek szerzője – mint a trienti zsinat atyái is kifejezték – maga Isten.

Egy francia bibliakutató (Renan) ezeket a könyveket a szemita népszellem kivirágzásának akarta magyarázni. Ám akkor miért nem hoztak létre sem egyenrangú, de még csak hasonló teljesítményt sem a szemita népcsalád többi nemzetei? A babilóniaiak pl. mesterei voltak a világi kultúrának, különösen a vízvezeték- és várépítés művészetének. Vallástörténetileg azonban semmi jelentőségük nem volt. Az arabok szintén szemita nép voltak, sőt szomszédjai és vérrokonai is voltak az izraelitáknak, vallási tekintetben szintén sivarak és élettelenek, akárcsak sivatagjuk. Hogy vajon miért választotta az Úr kinyilatkoztatásának hordozójává Palesztina szögletében éppen Izrael népét, az az ő kegyelmének titka marad. Mi azonban hálát adunk a Fény Atyjának, hogy ezeket a szent iratokat másolatokban és fordításokban mint „az Élet Könyvét” (Sir 24,32) őrizte meg számunkra.

Az emberi kultúra és a keresztény vallás különleges hálával tartozik az Ószövetségnek azért *a tiszta és fenséges isteneszméért*, ami a legbibliaibb a Bibliában, Jahve kinyilatkoztatásáért, Sabbat Istenéért, a Seregek Uráért. Az egyetlen Istenért, aki idegen isteneket nem tűr maga mellett. A világfölötti személyes Istenért, aki kinyilatkoztatásában végtelen magasságából lehajolt hozzánk és hírnökei által beszélt az emberekhez. Aki törvényt adott és e törvény iránt engedelmisséget követelt. Azért az Istenért, aki a zsoltárosnak költői, nem pedig filozófiai nyelve szerint pompával és ékességgel vette magát körül, aki a vakító napfényt is csakúgy veszi magára, mint valami ruhát, aki az égboltozatot, mint valami sátorponyvát feszítette ki és követeivé tette még a szeleket is és szolgájává a perzselő tüzet (Zsolt 103,1–4). Az isteneszme a legmagasztosabb gondolat, amit emberi szellem alkotni tud.

A Kánaán körül élő népek távolról sem érték el a bibliai isteneszmének ezt a fennkölt szintjét. Sem az asszírok, sem a babilóniaiak az önmagukban véve jámbor istenhimnuszokkal, sem az egyiptomiak a maguk állatisteneivel. Sőt még Hellasz népe sem. Még ennek a szellemileg messze kimagasló s elmélődő népnek is tele volt Olymposza dőzsölő istenekkel s az istentanúkat megtisztító újplatónizmus ellenére sem jutott el a zsidókéhoz csak némileg is hasonló fenséges isteneszméhez.

Ismerem az ószövetségi istenfogalom ellen támasztott ellenvetéseket. Hogy tudniillik Isten emberáldozatot követelt Ábrahámtól. Pedig Isten nem emberáldozatot követelt. Ő csak próbára akarta tenni az ősatyát, hogy vajon hisz-e és engedelmes lesz-e még akkor is, amikor megáll az emberi ész és megszakadni készül az atyai szív. Más bibliai elbeszélésekben haragosnak és szenvedélyesnek mutatkozik ez a Jahve-Isten. Csupán azért, mert azokba az érdes, barbár időkbe érdes szavakkal kellett belemarkolni. Más elbeszélésekben viszont a képesbeszéd lép előtérbe a keleti fantázia színes csillogásában, mely a féltékenység vagy bosszúvágy kifejezéseit is fölhasználja, és igénybe veszi a gondolatok olyan pedagógiai

alkalmazását is, mely a kinyilatkoztatás előkészítő iskolájában egyedül tudott hatni az akkori idők gyermekeire.

Az Újszövetség evangéliumában az Ószövetség isteneszméje kiegészül és beteljesedik. Azért jött Krisztus e világra, „*hogy megismerjenek Téged, egyedül igaz Istent és akit küldöttél, Jézus Krisztust*” (Jn 17,3). Az Ószövetség emberei úgy beszéltek, „*mint gyermekek*”. Az Újszövetség embere „*férfiúvá lett, fölhagyva mindazokkal, amik gyermekhez valók*” (1Kor 13,11). Ugyanaz az Isten, aki Hóreb hegyén a tövisbokorból beszélt, az Üdvözítő személyében láthatólag is megjelent közöttünk. Krisztus „*Ábrahám, Izsák és Jákob Istenét az élők Istenének*” nevezte (Mt 22,32) és az ókor istenimádó himnuszait a Miatyánk első kéréseiben csodálatos szépen kötötte egy csokorba.

Az Újszövetség Istene *nem más Isten*, mint volt az Ószövetség Istene. És mégis ez az isteneszme az Evangéliumban három irányban „*teljesedik be*”. Isten tökéletességei itt ugyanis fényesebben és sugárzóbban jelennek meg. Az Ószövetség merev egyistenfogalma az imádandó Szentháromság tanításává terebélyesül. Az Ószövetség is jelezte már ezt a titkot az ő háladatos hármasság „*Sanctus*”-ában. Az Evangélium azonban félreérthetetlenül és nyíltan kimondja: „*Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében*” (Mt 28,19). Az Evangélium meg is mutatja *az utat Istenhez*: „*Senki sem jut az Atyához másképp, mint énáltalam*” (Jn 14,6).

A német kormány *nyílt hitvallást tett Isten mellett* és mi hálás szívvel fogadtuk ezt a hitvallást. Ez a hitvallás nem az ószövetségi Istennek szólt. Ez a hitvallás csak az Evangélium istenfogalmának szólhatott, tehát hitvallás volt Krisztus mellett is. Keresztény ember sohasem duzzaszthatja ki annyira az Isten fogalmát, hogy abban az Olymposz Jupiterre, a mekkai Allah, vagy a régi germánok Donárja is elférjen.

Az Ószövetség második legnagyobb vallási értéke a *megváltás gondolata*. Az Evangélium nem egyéb, mint örvendetes híradás az „*örök váltságra*” (Zsid 9,12). Az ádventi evangélium hirdeti: „*Emeljétek föl fejeteket, mert közeleg a ti megváltástok*” (Lk 21,28). Ugyanez visszhangzik az egész Ószövetségen át: „*Mert tudom, hogy Megváltóm él*” (Jób 19,25). „*Harmatozzátok egek az Igazat és a föld teremje meg az Üdvözítőt*” (Iz 45,8). És hasonlítsuk ezzel össze a hindu istenkeresők vallásos könyveit, amelyeknek végső kicsengése a Nirvánának, a végső kétségbeesésnek üzenete. Olyan könyv, mely a megváltás boldog üzenetét hozza – „*rázzátok le a port, öltözzetek fénybe, az Úr dicsősége meg fog jelenni*” (Iz 52,1; 60,1) –, olyan könyv, mely az elkeseredésből és a kétségbeesésből kiragad, ez az emberiség igazi jótévője.

A messiási jövendölésekben a Próféták keze vonásról vonásra rajzolja ki a *Megváltó képét*. Köszöntik Őt a roppant messzeségből, mint a Kígyó széttipróját, mint a népek vágyakozását, mint a királyi ház Sarjadékát, mint Isten bölcsességét, mint a pogányok világosságát, mint Csodagyermeket, mint erős Hóst, mint a jövendő élet Atyját, mint a Béke Fejedelmét, mint a vágóhídra hurcolt Bárányt. És emellett a szavakba zárt jövendöléseket kiegészítik még tárgyi jövendölések is, mint például a húsvéti bárány, amelynek vére által e nép az egyiptomi rabszolgaságból szabadulást nyert. Valami csodálatos egyenes vonal ez, amelyen keresztül Isten ujja évszázadokon át előkészítette a megváltást.

III. Két komoly figyelmeztetés

Tartsuk az ókori Szentírást tiszteletben! Mi ugyan nem helyezük egyforma magasra az Ó- és az Újszövetséget, mert az Újszövetség szent iratai: az Evangéliumok, az Apostolok Cselekedetei, az Apostolok levelei, a Titkos Jelenések Könyve a fő tiszteletet foglalják el a mi értékelésünkben.

Ám azért az Ószövetség iratai is Isten Lelkétől származnak, tehát szent könyvek, értékes épületkövei Isten Országának, felbecsülhetetlen értékei a vallási világrendnek. Az Egyház az Ószövetség iratai fölé is kiterjesztette oltalmazó kezét. Az Ószövetség 45 könyvét és az

Újszövetség 27 iratát egy könyvvé foglalta össze és liturgiájába ószövetségi szövegeket is fölvetett. A kereszténység azonban azáltal, hogy ezeket a könyveket átvette, nem lett zsidó vallássá. Ezeket a könyveket nem zsidók fogalmazták, hanem Isten Lelke diktálta le és ezért *Isten szava és isteni könyvek* azok. Ezek a történetírók „Isten írószerszámai” voltak, Sionnak ezek az énekesei hárfák voltak Isten kezében, ezek a Proféták Isten kinyilatkoztatásának hangszórói voltak. Ezért maradnak ezek a könyvek örök időkre minden hitelre és minden tiszteletre méltók. A mai zsidóság ellen esetleg fellobbanó ellenszenvet a kereszténység előtti zsidóság szent könyveire átvinni tehát sohasem szabad.

Szent Pál apostol a zsidókhoz írt levelében (11. fej.) Ábelt, Hénochot és az Ószövetség más nagy alakjait mint a hit előképeit jelöli meg a keresztények számára. Assisi Szent Ferenc még a földön heverő papírfoszlányt is felemelte: „ne lépjen rá senki, hátha Isten neve van ráírva!” Senki sem tiporhatja lábbal az Ő szent könyveit, mert Isten neve van azokban. Ezért mondta Manning bíboros egy alkalommal az izraelitáknak: Nem érteném meg a saját vallásomat, ha nem tisztelném a ti vallástokat.

Tartsátok tiszteletben az Ószövetség szent iratait! Ne engedjük, hogy az Ószövetség bibliai történeteit kiszorítsák az iskolákból! Ezeknek a bibliai történeteknek roppant *nagy nevelő erejük van* az iskolában. Különösen ha helyes válogatással élünk, szép köntösbe öltöztetjük s ha a tanító ért hozzá, hogy életet leheljen belé.

Nekünk, katolikusoknak azonban *a Biblia nem az egyedüli* hitforrás. A Biblia mellett ott patakzik a második nagy hitforrás: az egyházi hagyomány. A Biblia könyve mellett ott áll nekünk a tanító Egyházban a tanító. A jó legelőn a jó pásztor. Az értékes épületkövek mellett a jó építész. Ez a Mózes ellen való áramlat tehát sohasem tudja a mi vallásos életerőinket úgy megtámadni, mint elszakadt protestáns testvéreinkét teszi, akik hitrendszerük egyedüli alapjaként a Bibliát tisztelik. *Kezet nyújtunk tehát elszakadt testvéreinknek*, hogy közösen védelmezhessek meg az Ószövetség szent könyveit, és hogy a keresztény iskoláknak ezt a drága örökségét a német nép számára megőrizhessek.

A német klasszikusok is tiszteletben tartották az ószövetségi Szentírást. A német irodalom legrégebbi maradványaiban már bibliai akkordok szólalnak meg. Mint a Roland- vagy a Szent Grál-legendában és Wolfram von Eschenbach Parzifáljában. A IX. századból származó Wessobrunni töredékben Freidank szerénységében és a német költészet sok más gyöngyében sok kikölcsonzótt gondolatot, sőt szószerint való visszhangot fedezhetünk fel az ószövetségi Bölcsesség Könyvéből. Walther von der Vogelweide és más trubadúrköltők is otthonosak voltak az ószövetségi Bibliában. De a legteljesebb mértékben áll mindez a német irodalom virágkorában Klopstockra, a Messiás dalosára, Herderre, a zsidó költészet nagy rajongójára és Goethe-re, akit ha nem is a vallásos szellem, de a bibliai nyelv szépsége rabul ejtett. Aki Faustjához a bevezetést Jób könyvének hatása alatt költötte és egy alkalommal a Szentírást egyenesen Veronika kendőjéhez hasonlította: „Mint ahogy a kendők kendőjén az Úr arca verődött ki, oly mélységesen ragadott meg engem sokszor a Könyvek Könyve.” De a legújabbkori színdarabokban, misztériumjátékokban és prózai művekben is gyakran szólalnak meg az Ószövetség reminiscenciái, ha néha talán – mint Hebbel Juditjában – inkább a biblia betűje, mint szelleme érvényesül is. Meg kellene hazudtolnunk a mi klasszikusainkat, ha megvetni akarnók az Ószövetséget, vagy pedig száműzni akarnók az iskolából és a népkönyvtárból.

Sőt még a mi nyelvünk *szókincséből is számtalan kifejezést kellene kiirtanunk*. Akkor nem volna szabad többé beszélünk tiltott gyümölcsről és égbekiáltó bűnről, a kis Benjaminról vagy szemérmes Józsefről, egyiptomi sötétségről vagy bábeli zűrzavarról, a béke olajágáról, vagy bűnbakról. Valósággal meg kellene tagadnunk népünk egész szellemtörténetét. Tartsuk tehát becsben az ószövetségi Szentírást!

A második figyelmeztetés ez: működjünk közre az Isten kegyelmével, hogy *az Ószövetség rajtunk beteljesedjék!* Krisztus nem azért jött, hogy fölbontsa a törvényt vagy a

prófétákat, hanem hogy beteljesítse. S egy másik alkalommal azt mondta: „még be kell teljesednie az írásnak rajtam” (Lk 22,37). És hányszor jelenti Máté: ez és ez „történt, hogy a próféta szava beteljesedjék”.

Mit jelent ez: Ószövetséget beteljesíteni? Beteljesíteni annyi, mint azt, ami félben maradt, befejezni s elkészíteni. Valamit, ami félig üres volt (a hasonlat az űrmértékről szól, pl. egy serlegről), teleönteni, valamit, ami tökéletlen volt, tökéletessé tenni. Beteljesíteni képletesen szólva annyi jelent, mint a burokból a magvat kifejteni. Az Ószövetség előkészítő iskolájából az evangélium főiskolájába átvezetni, az előképektől az igazi képig eljutni. Az Ószövetség önmagában véve jó volt, azonban az evangéliummal összehasonlítva csak részlet, félmunka, tökéletlenség. Isten megadta a teljes kinyilatkoztatását. „Midőn pedig majd eljő ami tökéletes, véget fog érni az, ami rész szerint való” (1Kor 13,10).

Izrael népe az Üdvözítő Édesanyja által *vérokonságba jutott Krisztussal*. Vérokonságok azonban önmagukban mitsem számítanak az Isten Országában. Már Krisztus előfutárja, Keresztelő János vágta szemébe hallgatóinak: Büszkék vagytok arra, hogy Ábrahám a ti atyátok? „Tud az Isten ezekből a kövekből is Ábrahámnak fiákat támasztani” (Mt 3,9). Magának az Üdvözítőnek is jelentették egyszer egy beszéde alkalmával: „Anyád és atyádfiai künn állnak, látni akarván téged.” Ő pedig felelvén, mondá nekik: „Anyám és atyámfiai azok, akik az Isten igéjét hallgatják és megcselekszik” (Lk 8,20). Krisztus elutasítja tehát a vérségi köteléket és ehelyett hitbeli köteléket, Isten szavára való hallgatást kíván. Aki a keresztség és az élő hit által Krisztussal összekötetésbe lép (Gal 3,26–27), az neki olyan, mint anyja és testvére. A kérdés tehát nem így hangzik: Vajon Krisztus zsidónak vagy árjának született-e, hanem így: a keresztség és a hit által tagjai lettünk-e Krisztusnak? „Mert Krisztus Jézusban sem a körülmetélés nem ér semmit, sem a körülmetéletlenség, csak az új teremtmény” (Gal 6,15). Az Ószövetség *a vérség* kötelékén épült, az Újszövetség ellenben *a hit* kötelékeire. Azért súlyosabb a hit ellen való véték, mint a „vér ellen való bűn”.

Krisztus az Ószövetség személyes kiteljesedése. Krisztusban beteljesedtek a törvény és a próféták az utolsó iótáig és vesszőig, vagyis a zsidó ábécé legkisebb hangzójáig. Nekünk is fölébe kell kerülnünk az Ószövetségnek és be kell teljesíteni magunkon azt. A vallási élet számára ez gyakorlatilag a következőket jelenti:

Nekünk be kell teljesítenünk *az Ószövetség imádságait*. A zsoltárokat, ezeket a hallatlanul szép imákat az Anyaszentegyház fölvette zsolozsmájába. Még a Makkabeusok imáit is (1Mak 3,59), amelyek egész bizonyosan hősköltemények imái voltak, megtartotta a zsolozsmában. Az Ószövetség imái azonban csak akkor teljeseznek be, ha az nem iparszerűen üzött ajakimádság, hanem „lélekben és igazságban” és *Jézus nevében* mondott imádság lesz.

A böjtölés és az alamiznaadás parancsát is be kell teljesítenünk. A szent böjtöt a próféták hirdették meg (Joel 2,19). Később azonban farizeusi szenteskedéssel megszenteltségtelenítették azt, az alamizsnálkodást kikürtölték az utcasarkokon. A böjt és az alamizna tehát akkor teljeseedik be az Evangélium szellemében, ha a böjtöt a szív alázatossága, az alamizsnát pedig nem a farizeusi önzés, hanem az inséges testvérekkel együtt érzett valódi szeretet diktálja.

Be kell teljesítenünk magunkon *az Ószövetség tisztulási szokásait is*. Mennyi körülményes mosás és tisztulás volt szükséges ahhoz, amíg a bélpoklost tisztának nyilvánították! Míg egy ilyen tisztátalant „a bakok és bikák vérében” külsőleg tisztának nyilvánították (Zsid 9,13)! Mi akkor teljesítjük be ezeket a szokásokat, ha lelkünket a bánat és gyónás által a bűn bélpoklától megtisztítjuk és a belső embert az isteni Bárány vérében megmossuk.

Az Ószövetség áldozati törvényeit is be kell teljesítenünk. Mi nem áldozunk véres állati áldozatokat a gőzölgő oltárokon. Mi azáltal teljesítjük be az Ószövetséget, hogy részt veszünk azon „a tiszta ételáldozaton”, amely a próféta szava szerint (Mal 1,11) „a Nap keltétől a Nap nyugtáig az Úr nevét hirdeti a népek közt”.

Így kell mindnyájunknak Krisztus által és vele és benne az Ószövetséget önmagunkon beteljesíteni. Ennyire kiemelkedtünk az Ószövetség árnyékvilágából az Evangélium fényességébe, ennyire jutottunk el az isteni szolgaság betűjétől az istengyermekség szelleméig: a zsidóságtól a kereszténységig. Így jutottunk el az ajakimádságtól a Jézus nevében való imádsáig, a farizeusi böjttől és alamizsnától az alázatig és szeretetig, a külső tisztaságtól a szív tisztaságáig, a véreskező áldozatoktól oltáraink szeplőtelen áldozatáig. Annyiban jutunk túl az Ószövetség zsidóságán és annyiban vagyunk keresztények, amennyi krisztusi szellem és krisztusi szeretet van bennünk!

Az Ószövetség erkölcsi értékei és értékelésük az Evangéliumban

„Márpedig mind, ami előre megíratott, okulásunkra íratott meg; hogy reménységünk legyen az Írásokból merített béketűrés és vigasztalás által” (Róm 15,4).

Előbbi adventi beszédünkben rámutattunk a kereszténység előtti zsidóság szent könyveinek vallási és vallástörténeti értékeire; az isteneszmére, mely az ókor kultúrtörténelmében egyedülállóan magas szintjét jelöl; a megváltás gondolatára, mely a hajnalcsillag fényével ragyog az Ószövetség adventjén keresztül. De rámutattunk az Ószövetség örök liturgiái értékeire is. A zsoltárokra és egyéb szövegekre, melyeket a breviárium, a misekönyv és az Egyház egész liturgiája átvett. A „húsvét” és „pünkösöd” nevek a keresztény kalendáriumban ószövetségi eredetűek. „Ez pedig számunkra előképül történt” (1Kor 10,6). És amikor az Újszövetség papja a szentmiseáldozatot bemutatja, közben ezt imádkozza: „Fogadja szívesen Isten ezt az áldozatot, mint ahogy Ábel, Ábrahám és Melchizedek áldozatát is szívesen fogadta.”

Bemutattunk az ószövetségi könyvek nevelői értékeire is és éppen ebből kifolyólag követeltünk tiszteletet Sion Könyvével szemben és kardoskodtunk a bibliai történeteknek a német iskolákban való megtartása mellett. Az Ószövetség sok részének ugyanis csak történelmi értéke van, mint például a hosszadalmas háborús történeteknek, a sok névtől hemzsegő nemzetségtáblázatoknak s részben a próféták korholó beszédeinek. De sok mindennek, ha többé-kevésbé átértékelve és fölértékelve vesszük, örök értéke van és marad az evangéliumi idők számára is.

Ma a legnehezebb ágyúkat nem annyira az *Ószövetség* vallási, mint inkább *erkölcsi értékei ellen* vonultatják föl. Az iskolai bibliai oktatás ellen indított legutóbbi támadásokat azzal okolták meg, hogy Jákob mint az örökség elorzója, egyiptomi József mint gabonauzsorás és más efféle ószövetségi szörnyek iskolás gyermekeink előtt nem lehetnek erkölcsi példaképek. És emellett még az Ószövetség szent iratainak – amelyeket mély tisztelettel vesz kezébe minden keresztény felekezet – olyan káromló gúnyneveket adtak, melyeket itt, e szent helyen még ismételnünk sem lehet. Ezért második beszédem tárgyául *az Ószövetség erkölcsi értékeit és azoknak evangéliumi fölértékelését* választottam.

Az adventi második vasárnap szentleckéje Szent Pál apostol szavával kezdődik: „Minden, ami megíratott, a mi okulásunkra íratott.” Isten Lelke, mely mind az ószövetségi, mind az újszövetségi Szentírást sugalmazva ihlette, nem csupán a vallási igazság lelke, hanem egyúttal a szentség és erkölcsi tisztaság szelleme is. Ezért az ő könyvei nemcsak a *vallási* életrend könyvei, hanem az *erkölcsi* világrendé is. A Szentírás tanulmányozásának és átmélkedésének nemcsak hitünkben kell megerősítenie minket, hanem általa erkölcsösebbeknek és jobbakként is kell lennünk. Ez alkalommal *csak a kereszténység előtti zsidóság* szent irataival foglalkozunk. S ezt az Ószövetség erkölcsi értékeiről szóló elmélkedésünket az Immakulátának, az Ószövetség szeplőtelenül liliumfehér Virágának, az erkölcsi nagyság legmagasabb képének oltalma alá helyezzük.

I. Az Ószövetségi erkölcsstan fénye

1. Az erkölcsi cselekvés legfőbb szabálya *az Isten akarata*. Ezért imádkozza a zsoltáros: „Utaidat, Uram, mutasd meg nekem, és ösvényeidre taníts meg engem (24,4). Küldd el

világosságodat és igazságodat, hadd vezessenek (42,3). Ő az Isten, ki erővel övezett föl engem és szeplőtlené tette utamat” (17,33).

A *Sinai-hegy Tízparancsolata* Isten akaratát a legrövidebb és mégis végtelenül mély formában tartalmazza. A Tízparancsolatot ugyan szükségből az emberi értelem a természet törvényéből is le tudta volna vezetni. Hogy nem szabad egymást agyonütnünk, becsapnunk vagy kifosztanunk, ha emberihez méltó társadalmi életet akarunk létrehozni, erre az emberi bölcsesség is el tudott volna jutni. De ez a Tízparancsolat fényesebb megvilágítást és magasabb tekintélyt nyert s megfellebbezhetlenné vált az emberi önkénnyel szemben azáltal, hogy mint *isteni kinyilatkoztatás* Istennek nevében jelent meg. Így akarom a te személyes életedet rendezni és életedet a néptársadalom keretei közt is így akarom rendezve látni – mondja az Úr: Higgy az egyetlen Istenben, nevét hiába ne vedd, és szenteld meg az Úr napját. Atyádat és anyádat tiszteld, ne ölj, házasságtörést ne kövess el, ne lopj és ne hazudj! Ez a Tízparancsolat az erkölcsi világrend örök alapértéke, minden népi közösség örök alaptörvénye, minden állami törvény és jogszabály örök zsinórmértéke; minden erkölcsös családi élet örök szegletköve; ez az a tízkarú gyertyatartó, melynek fénye még ma is világít.

A Sinai kőtáblára írt Tízparancsolat erkölcsi értékét illetőleg *messze felülmúlja a nem bibliai őskor minden törvényét*. Különösen két tekintetben:

Először is azáltal, hogy a Tízparancsolatban az istenezsme vallásilag alátámasztja az erkölcsi rendet. Az első kőtáblán vannak az ember erkölcsi kötelességei *Istennel* szemben: imádd a te Uradat, Istenedet, tartsd tiszteletben az Ő nevét, szenteld meg a napját! A második kőtáblán állanak az ember erkölcsi kötelességei *embertársával* szemben: tekintsd szentnek a családi életet. Becsüld meg embertársad életét és egészségét, a fogadott hűséget tartsd meg s felebarátod vagyonát és becsületét tartsd tiszteletben. Ezért nincs is ott tisztelet az emberi jogok iránt és nincs is ott közerkölcs, ahol nincsen istenfélelem és vallás. Az Úr törvényét a törvény Urától elválasztani nem lehet! Sehol a világon nem lehet erkölcsi rendet vagy pláne valami paradicsomi állapotot varázsolni, ha az az erkölcsi rend nem istenhitre épül fel.

A *második nagy előny* abban áll, hogy a Tízparancsolat nemcsak a szavakban vagy cselekedetekben rejlő *külső* rosszaságot tiltja el, hanem az ember *belső* lelkületét is rendezi és Isten akaratának veti alá. „Szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok!” (Lev 19,2; 21,8). Babilon törvényei nyomába se léphetnék ennek az erkölcsi nagyságnak, mert legjobb tanításaikban is babona és varázslat keveredett és mert isteneik, mindenekfölött pedig Isztár istennő igazán nem erkölcsi példakép. Az ószövetségi erkölcsstan legfényesebb világossága tehát a Sinai Tízparancsolatból ragyog felénk.

2. A bibliának, az Igazság Könyvének legbelsőbb lényének felel meg, hogy *az igazmondás erkölcsi erényét* szerfölött erősen kihangsúlyozza és minden hazugságot, minden kétértelműséget rendkívül erősen megbélyegez. Ez a VIII. parancs – „Ne tégy hamis tanúságot felebarátod ellen!” (Lev 20,16) – az igazmondásnak különösképpen védelmi törvénye. Az embernek magának is igaznak kell lennie, hogy az igazságot megérthesse. Az embernek nem szabad az igazság és a hazugság között ide-oda imbolyognia. „Csúnya szégyenfolt az emberen a hazugság” (Sir 20,26). Farizeusi sajátság „álnok ajakkal kétszínűen” beszélni (Zsol 11,3) és egy másik törvény, amely az első percben talán idegenül hangzik, így szól: „Ne szánts egyszerre marhán és számaron, ne öltözzél gyapjúból és lenből szőtt ruhába” (MTörv 22,10). Pedig a közmondásokban beszélő keleti nyelvben ez is csak ezt a parancsot hirdeti: A kétszínűséget és a belső ellentmondást kerüld.

3. Az ószövetségi erkölcsstan fényes világosságai ragyognak elő a *Példabeszédek Könyvéből* és a többi bölcselkedő könyvekből. Ezekben a könyvekben legelőször is egészséges illemszabályokat és egészségügyi előírásokat találunk a mindennapi életre vonatkozólag: az ember ne tolakodjék az asztalnál a főhelyekre és ne igényelje a legjobb ínyencfalatokat (Péld 23,1–3; Sir 31,12–21). Hogy nem szabad az ajtóknál hallgatózni és hogy ne kérkedjünk (Péld 25,17). Azonfelül számtalan olyan közmondásos életszabály van

még, amiket a mi népünk is fölvelt közmondásai közé, mint például „ebül szerzett jószág ebül vész!” (Péld 10,2), „kevélység visz romlásba” (Péld 16,18); „az ifjú a maga életútját akkor sem hagyja, mikor megvénül” (Péld 22,6). Ezek az illemszabályok és életbölcsesek esetleg ugyan a hindu vagy arab bölcseknél is felfedezhetők. Csupán azt bizonyítják, hogy a mindennapi életet az ősi zsidók be tudták illeszteni az erkölcsi rendbe.

A bibliai tanító könyvek azonban *magasabb bölcsességet* is hirdetnek. Nem az utca bölcsességét, nem tudós iskolák bölcsességét, hanem az Isten szándéka szerint való életrendet, melynek kezdete és koronája az Úr félelme (Péld 1,6; 8,19; 6–9). „Az Úrtól félni” és „a gonosztól távozni”, ez a bölcselkedő könyvek bölcsessége (Jób 28,28). Az a gyakori megszólítás, hogy „hallgass rám, fiam” és az élénk előadásmód azt árulják el, hogy ezek a könyvek az ifjúság tanítását és nevelését célozták. Ezért követeli mindig újra a szülők és az öregek (Péld 16,31) iránt való tiszteletet, nemkülönben a nőekkel szemben való lovagiasságot (Péld 14,1). A szentkönyvekből itt egészen új világosság lángol föl: abban az időben Kelet minden más részében a nő minden jogtól megfosztott rabszolga volt, a szentkönyvekben azonban ugyanakkor „a férfi koronájá”-nak nevezik őt (Péld 12,4). És a negyedik parancsolatban – hogy tudniillik „tiszteld atyádat és anyádat” – az anyát a gyermek szemében egy rangra helyezik az atyával. A nőknek ezt az értékelését bizony nem a keleti test és vér nyilatkoztatta ki!

A Példabeszédek Könyvének utolsó fejezete dicshimnusz zeng egy ideális nőalakról és az Isten tetszése szerint való asszony képét a következő öt vonásban festi meg: odaadás a családjá iránt, öröm a munkában és a háztartásban, szelídség a szolgák és szegények iránt, lelki műveltség és jámborság (31,10–31). Ez a kép örök gyónási tükröt állított fel, melynek fényénél minden idők asszonynepe lelkiismeretvizsgálatot tarthat. A férfiaknak való örök lelkitükröt pedig Jób könyvének 31. fejezete adta meg. Ott a férfi erkölcsi önuralmat és házastársi hűséget, cselekedeteiben való becsületességet (valószínűleg kereskedőről van szó), a szolgák és munkások jogainak tiszteletben tartását és a szegények iránt való könyörületet fogadja meg (hogy a hajléktalanok előtt nyitva fog állani ajtaja és birkáinak a gyapja a didergőt fogja melegíteni). És mindezt a mennyben lakó legfőbb Úrra való tekintettel teszi, aki előtt munkaadó és munkás egyenlő. Ez a női és férfiúi lelkitükör a *legmagasztosabb kivirágzása az ószövetségi erkölcstannak*.

4. De még azok a ma oly sokat gúnyolt ószövetségi *étkezési törvények* is az erkölcsi rend útmutatói voltak. Ne egyetek annak az állatnak a húsából, amelyet már egy másik állat esetleg kikezdett (Kiv 22,31). Ne szennyezzétek be lelketeket olyan állat húsának élvezésével, amely a föld porában csúszik (Lev 41,44). Az ilyen étkezési törvények azt akarták mondani, hogy az ember tartsa magát jó távol az állattól és *tartson kellő távolságot mindattól, ami csak por és kígyó*. A Szeplőtelen Istenanya képében, aki lábát a porban kúszó kígyó fejére rakja, ugyanezt a gondolatot fejezi ki jelképesen. Félre az állattól és *félre minden pogányságtól*. Az a sok-sok előírás, amelyik afölött rendelkezik, hogy az izraeliták mit egyenek és mit nem, élénken emlékeztet Szent Pál apostolnak a törvény igájáról mondott szavaira (Gal 5,1). Az ember szinte csodálkozva kérde önmagától, vajon az akkori idők gyermekei ezeket a tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetéseivel ellátott hosszú étlapokat mind megtanulták-e kívülről?

Ezeknek az étkezési törvényeknek az értelme ez volt: semmi közösségetek ne legyen azokkal a pogányokkal, akiknek asztalára disznóhús és más olyan állathús jut, mely a ti számotokra tisztátlan (Lev 11,7. köv.), és egyáltalán még társadalmi érintkezést se tartsatok fenn velük. Ezek az étkezési törvények tehát válaszfalat emeltek a zsidók és a pogányok közé. Ám ez a válaszfal természetesen fölöslegessé vált, amikor a Péter apostolnak adott kinyilatkoztatásban ez a válaszfal leomlott (ApCsel 11,5–10).

5. A száraz törvényeknél azonban fényesebben világlik elő az ószövetségi erkölcs a *magasztos erkölcsiségű jellemeiből*. József, az ősatya a száműzetés országában már látja az

órát, amelyben ő földi futását befejezi és atyáinak társaságába tér. Ez a József bizony egyáltalában *nem volt gabonauzsorás*, ő az isteni gondviselés eszköze volt és okos közigazdász, aki a kövér esztendőben a fölösleges terményt felhalmozta a király magtáraiban. Nem a föníciaiak világpiacán kereskedett vele, hanem eltette a sovány esztendőkre és így mentette meg a népet az éhhaláltól. Ez nem uzsora, hanem a népnek szolgálata, mert hiszen nem önmagát gazdagította vele. S amikor halálát közeledni érzi, mint atyja, Jákob is tette (Ter 49,29), összegyűjti fiait maga körül: „Halálom után meg fog emlékezni rólatok az Isten s felvisz titeket erről a földről ama földre, melyet esküvel ígért Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak ... Ha majd megemlékezik rólatok az Isten, vigyétek fel csontjaimat magatokkal” (Ter 50,23–24). Ott az ítélet országában fog majd egykor a Megváltó megjeleni és akkor legalább alakjának árnyéka terül majd rá a mambrei ősatyák sírjára. Ebben az Isten szavába vetett hitben micsoda erkölcsi nagyság magaslik ki! (A hitetlenség homály, a hit ellenben fénylő világosság, mely még a halál sötét óráját is fénybe borítja).

Az erkölcsi nagyságnak másik fényes alakja *Mózes*, a nép vezére, a régi világ legnagyobb törvényhozója, az egyiptomiak minden bölcsességében jártas ember s akit ráadásul az ég csodavesszővel is kitüntetett. Három hegy, mint valami határkő jelzi az ő életútját: Hóreb hegye, ahol a magányos magaslaton az égő csipkebokorból elhívását és küldetését nyerte. A Sinai-hegy, ahol úgyszólván csendes lelkigyakorlatokon társalgott az Úrral és végül Nébó hegye, amelynek magasságából az Ígélet földjét legalább távolról köszönthette. Michelangelo márványból véste meg ezt a nagy Vezért, Pyrker egri érsek pedig eposzban zengett róla.

Nagy volt Mózes, amikor csodavesszejét felemelte és az egyiptomi varázslókat tönkreszégyenítette, de még nagyobb volt akkor, amikor az Aranyborjú körül táncoló zsidóság ellen dörgött és szent haragjában a kőtáblákat szétzúzta a sziklán. A legnagyobb azonban mégis akkor volt, amikor kész volt az Úr előtt, hogy makrancos nemzetéért életét is feláldozza: „Uram, vagy bocsásd meg nekik e vétket, vagy ha ezt nem teszed, törölj ki *engem* könyvedből, melyet írtál” (Kiv 32,31). *Micsoda erkölcsi nagyság!* Népeinek még a halálánál is erősebb szeretete zendül ki a nagy Vezérnek ebből az imájából!

Az erkölcsi nagyság harmadik alakja a *béketűrő Jób*. Micsoda mesteri ecsetelésre találtak az ő lelki vívódásai abban a könyvben, amely az ő nevét viseli. Először a csendes megadás szava csendült meg: „Ha a jót elveszük Isten kezéből, a rosszat miért ne vennők?” (Jób 2,10). De aztán felágaskodik a szenvedéstől visszaborzadó természet és a türelmetlenség vad sikolyával átkozza meg még azt a napot is, amelyen született. Aztán ide-oda imbolygás következik a remény és a kétségbeesés között, az élni és meghalni akarás között. És végül a lelki tusák győzelmes záradéka: „Tudom, hogy az én Megváltóm él!” (Jób 19,25). Jób nem a megállapodott kész türelemnek előképe, hanem a küzdő-vergődő türelemnek tükre, tehát éppen ezért *a mi példaképünk*, mert a mi szenvedéstől irtózó természetünk is lázong a szenvedés ellen. Azonfelül azért is a mi példaképünk ő, mert minden lelkitusán túl nekünk is hinnünk kell ebben: tudom, hogy az én Megváltóm él!

„Mind, ami előre megíratott, *okulásunkra* íratott meg, hogy reménységünk legyen az Írásokból merített *béketűrés* és vigasztalás által” (Róm 15,4) és megmaradjunk a reményben, mely minden hitgyengéséget megizmosít és legyőz minden szenvedéstől való irtózást.

II. Sötét foltok az Ószövetség erkölcsstanán

Ha a meddő értéktelenség vádja ellen védelmünkbe is vesszük az Ószövetséget, távolról sem akarunk túlzásba esni és egyáltalában nem akarjuk a kereszténység előtt élt zsidóság erkölcsi képét túl fényesre festeni. *A való élet minden vallásnál és minden fajnál mindig messze mögötte maradt az erkölcsi törvények eszményénél.* A sok fény mellett tagadhatatlanul mély árnyékok is sötétlettek, az igazság mellett sok hazugság lappangott, a bölcsesség mellett

sok ostobaság, a hit mellett sok hitetlenség éktelenkedett és a magasztos erkölcsi értékek mellett sok az értéktelen limlom.

1. A legsúlyosabb, amit ma az Ószövetség erkölcsstanának szemére vetnek, az, hogy koldusmorál, vagyis jutalmazásra vár. Az utóbbi időben például a negyedik parancsolatot állandóan visszautasítják, mert gerinctelennek tartják, hogy ígéret is van benne: Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess a földön! A berlini Sportpalotában 1933. november 13-án a fajimádó protestáns „német-keresztények” a következő határozatot hozták: „Elvárjuk, hogy a mi egyházunk eldob magától minden némettelen cafrangot, főleg az ószövetséget és annak jutalomkoldulásra berendezett zsidó erkölcsiségét!”

Az igaz, hogy az Ószövetség jámbor hívei buzgóságuk jutalmául földi javakban megnyilvánuló áldást is vártak. Várták, hogy csüreik megteljenek gabonával és pincéikben akószámra álljon a bor (Péld 3,10). Várták, hogy az Isten félelme közéleti dicsőséget (4,8–9) és hosszú életet szerez nekik (10,27).

Az az állítás azonban mégsem igaz, hogy a negyedik parancsolat Isten iránt bizonyos kereskedői leszámolást olt be a gyermekekbe és kufárszellemű jutalomvárást nevel ki bennük s öltöztet a szentség köntösébe. Az bizonyos, hogy az erkölcsiség legnagyobb magaslata az, amikor az ember Isten s az erkölcsi jó iránt való tiszta szeretetből járja az erkölcsi eszmény útját anélkül, hogy valami jutalmazásért tartaná markát állandóan és erkölcsös életmódja viszonzásául sanyarú sorsa megváltozását remélné. Ilyen magaslatra azonban csak a szentek tudnak feljutni, akik közül az egyik így imádkozik: „Uram, én szeretlek Téged, de nem azért, mert Te boldoggá teszel és a pokoltól megmentesz. Én tiszta szívemből önmagadért szeretlek Téged.” Az okos nevelő a negyedik parancsolat kifejtésénél nem a legmagasabb erkölcsi indítókokkal ront rá az iskolás gyermekekre, sőt még a felnőtt átlagembernek is szabad az Úr ígéreteibe kapaszkodnia, legalábbis a szenvedésben kimerült órákon szabad jólétet és hosszú életet remélnie Istentől. Ha tehát élém áll valaki, és azzal kérkedik, hogy ő bizony a jót egyedül és kizárólag önmagáért a jóért teszi anélkül, hogy jutalmat várna érte, annak én azt felelem: Barátom, te vagy szent vagy – tehát a ritka emberek egyike –, vagy pedig farizeus vagy és áldozata vagy önámításodnak. Mert vajon az ószövetségi jutalomígéretnek ellenségei csakugyan mentesek a jutalomvárástól olyannyira, hogy munkáikért és teljesítményeikért még csak elismerést, vagy fizetésemelést, előléptetést, vagy másféle jutalmat sem várnak? Mikor Krisztust az apostolok megkérdezték: „Íme, mi elhagytunk mindent és követtünk téged; mit fogunk tehát kapni!” (Mt 19,27) – Jézus így nyugtatja meg őket: „Nagy lesz a ti jutalmatok!” (Lk 6,23–35). „Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatosszívű; és *nyugalmat* találtok lelketeknek” (Mt 11,29). Olyan erkölcsi rendszernek, amely minden idők *minden* emberének készült, a legtökéletesebb indítók mellett a kevésbé tökéleteseket is érvényre kell juttatnia.

2. Az ószövetségi szent könyvek *egyes erkölcsileg megbotránkoztató elbeszéléseire és szövegeire* is árnyék borul. Így például Onánról nevezték el a legundokabb nemi bűnök egyikét. Támár nyilvánosan, az utcán bocsátotta áruba becsületét. Más egyéb szentírási hely Kám arcátlanságáról, Lót leányairól és Jerichó nagy paráznájáról, Ráhábról tudósít. A Példabeszédek Könyvében az oktalanság utcalány szerepét játssza. Az Énekek Énekében is akad néhány erkölcsileg megbotránkoztató hely, mégpedig héber eredetiben sokkal megbotránkoztatóbb az, mint fordításban. Ugyanígy van ez Ezekiel könyvében is.

A szent iratok ezeket a nagyon is emberi dolgokat saját koruk nyelvén és egyszerű, természetes pásztornépnek nyelvén beszélték el. Ám ez még egyáltalában nem jelenti azt, hogy a szent iratok helyeselték is azokat az arcátlanságokat. Ellenkezőleg, az erkölcstelent sohasem nevezték erkölcsösnek. Sőt, épp ezek az iratok azt is elbeszélik, hogy ezeket a szégyenletes dolgokat nyomon követte a szörnyű büntetés, mint az például Onánál történt. A próféták még koruk legnagyobbjainak is félelem nélkül vágták szemébe az igazságot s még a királyi házasságtörőnek is beigérték az isteni büntetést (2Sám 12,7–12). – Amíg az Úr

üdvözítő munkájának eszközeiül nem az ég tiszta szellemeit, hanem *embereket* használ föl, addig a sokszor túlságosan emberi vonás mindig ki fog ütközni. Farizeus volna az, aki azt állítaná, hogy ezek a gyalázatos bűnök az Újszövetség népeinél kihaltak. Istennek hála, hogy az utolsó hónapokban vasseprűvel sok erkölcstelenséget kisöpörtek népünk közéletéből, de viszont zsidós farizeizmus volna, ha Isten előtt mellünket akarnók verni azért, hogy mi sokkal jobbak vagyunk, mint más fajok s hogy a mi nagyvárosaink az erények virágoskertjei Sodomával és Gomorával szemben.

Az azonban bizonyos, hogy *az egész Biblia nem is való az éretlen iskolás ifjúság kezébe*. A Szentírást erkölcsileg érett embereknek írták. Már az Ószövetség zsinagógája is kivette az ifjúság kezéből az Énekek Énekét és Ezekiel könyvét, mert egyes helyek égő színeinél a forróvérű és könnyen hevülő lelkek tüzet foghatnának. Teljesen elegendő, ha az egész Biblia 1335 fejezete helyett az ifjúságnak a *legszebb bibliai történetekből szemelvényt* nyújtunk. Aki azonban az összes bibliai történeteket ki akarná üzni az iskolából, sok csillagot oltana ki a gyermeklélek egén. A mondottak után tehát egyáltalában nem tehetjük magunkévá a brémai tanítóság 1905. évi határozatát: „Az Ószövetség erkölcsi felfogása idegenné vált a mi korunkban.” Egyes fejezetekre esetleg még állhat ez a mondás, de az Ószövetség egészben véve mindig a legcsodásabb isteni nevelőművészet hű krónikája lesz. Ez a nevelésmód türelmes tudott lenni neveltjeinek gyöngéivel szemben, de célját mégis elérte.

3. A keresztény érzület szemében komor árnyék nehezül az Ószövetség átokzsoltáira és bosszúdallaira. A 69. zoltár énekese így imádkozik: „Uram, siess megsegítemre, hogy ellenségeimet lekaszabolhassam.” A 108. zoltár énekese megátkozza ellenségét, hogy az átok „legyen rajta úgy, mint a ruha, amely fedi és mint az öv, amely mindenkor övezi; hatoljon belsejébe, mint a víz és járja át olajként csontjait,” amellyel megkeni magát. A 138. zoltár énekese fennen hangoztatja Isten előtt, hogy ő lobogó gyűlölettel gyűlöli ellenségeit. Ezeket az ellenségeket, valószínűleg a Heliódorus-embereket, a szentségtörőket úgy tekinti a Zsoltáros, a szentély őre, mint a maga személyes ellenségeit. És Isten tiszteléséért lobogó buzgóságában azt hiszi, hogy még azt az átkot is rájuk szórhatja, amelyet Isten minden sátánfajzatra elmondott. Más bosszúénekekben azonfelül még a vérbosszú gondolata is előtör, abban az időben ugyanis a vérbosszú egészen általános volt. *Krisztus ezeknek a bosszúénekeknek egyszer s mindenkorra véget vetett*. „Hallottátok, hogy mondatott: Szemet szemért és fogat fogért!” (Mt 5,38). „Én pedig mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék és imádkoztatok üldözőitekért és rágalmazóitokért” (Mt 5,44). A bibliai őskorból elősikolt a bosszú: „Hétszeres a bosszú Káinéért, de hetvenhétszeres az Lámekért!” (Ter 4,24). Krisztus azonban ezzel a legősibb bosszúdallal szemben, mely a Biblia legelső dala is, nyíltan az új parancsot állította, hogy embertestvérünknek, aki hibázott, „nem csupán hétszer, hanem hetvenhétszer” is meg kell bocsátanunk (Mt 18,22). És itt a keresztény erkölcstannak ama törvénye előtt állunk, amelyet a germán lélek a legnehezebben akar megérteni. Az ellenség szeretetének a törvénye nem törli el ugyan sem az önszeretet parancsát, sem az önfenntartás jogát, de Krisztus országában a tetterő mellett ott van a szenvedni tudás is, a cselekvő erények mellett ott vannak az úgynevezett szenvedő erények is, mint amilyen a türelem és a megbocsátó szeretet, amelyben több erkölcsi erő és nagyság van, mint a tette sarkalló erényekben. Nincs tehát más választásunk: *vagy Krisztus tanítványai vagyunk, vagy pedig visszazuhanunk a bibliai őskor zsidóságához és bosszúért lihegő dalaihoz!*

4. Mély homály borong *némelyik bibliai alakon is*. Az Ószövetség ellenségeinek szemében *Jákob ősatyánk* már szinte közmondásszerűleg csak közönséges csalóként s az örökség elorzójaként szerepel. Anyjának közreműködésével ravasz fogásokkal vak atyjától kicsikarta az elsőszülöttség jogát, s így Ézsau testvérét megfosztotta attól. A Szentírás beszéli ezt el, anélkül azonban, hogy helyeselné. Nem akarunk szerecsenmosdatásra vállalkozni,

tehát Jákob ősatyánkat sem akarjuk a csalás vádjától tisztára mosni. Ez a nem szép tette valóban mély árnyként sötétíti el jellemképét.

De mint az ősidőkben minden, úgy ez a bibliai elbeszélés is „*a mi okulásunkra íratott meg*” (Róm 15,4). A Mindenható görbe vonalakra is tud egyenesen írni és az emberek gonoszságát is fel tudja használni üdvözítő terveire. Az elsőszülöttség joga nem pusztán a földbirtokra és egyéb vagyona vonatkozó örökösödési jog volt. Az elsőszülöttség joga az ősatyáknál egyúttal előjog is volt arra, hogy a Nagy Ígéretnek, a kígyótipró ősatyaságnak lesznek a hordozói. Ennek a jognak Ézsauról Jákobra való átszállása nyilvánvalóvá tette, hogy ebben a kérdésben nem pusztán a születés előjoga, nem pusztán a test vagy a vér itt a döntő tényező. Az Úr fenntartotta magának a választás szabadságát arra, hogy akár egy később született férfit is tegyen meg a Fölkentnek törzsatyjává.

A hazugság árnyéka veri a *hősies Judit* alakját is. Szülővárosa Bethúlia, melyet az asszírok ostromolnak, a legnagyobb háborús veszedelemben forog. Ha nem jön hamarosan segítség, a város lakóival együtt az ellenség kezébe kerül, ami az akkori hadijog szerint halált és pusztulást jelentett. És ekkor Judit legszebb ékességeit ölti magára, s kimegy a városból, egyenesen az ellenség táborába, hogy Holofernessel végezzen. Az előőrsöknek hazugul azt magyarázza, hogy az ellenséghez akar csatlakozni, miután népének ügye már úgyis elveszett. Újabb hazugsággal csinál magának utat Holoferneszig, behízelgi magát bizalmába és leüti fejét (Judit könyve, 8–15).

Judit kétségtelenül jóhiszeműleg cselekedett. Azt hitte, hogy *egy hazugság árán népét és hazáját szabad megmentenie*. És most előállnak az erkölcsösözök s egy könyvben kijelentik: „Az Ószövetség tele van zsidó hazugságokkal és csalással.” Ennek láttára talán szabad volna azt is megkérdeznünk: Ha a mi népünk és hazánk oly holtbiztosan állana a pusztulás előtt, mint Bethúlia, és ha ti azt egy hazugsággal meg tudnátok menteni, hagynátok-e ölbe tett kézzel, hogy népetek és hazátok tönkremenjen? Túl gyöngéd lelkiismerettel, szemforgatóan kijelentenétek-e, hogy pedig hazudni nem szabad? Vajon erkölcsileg komolyan alávalóbbra akarjátok-e helyezni ezt az ősi bibliai női hőst az ő Isten dicsőségéről elzengett himnuszával (Judit könyve, 16), mint a germán Krimhildát az ő bosszúvágytól lobogó énekével? Aki közületek bűn nélkül van, az dobja az első követ ősi Bethúlia hős honleányára! *Judit a leányifjúság példaképe* marad hazugsága ellenére is. *De nem azért, mert hazudott, hanem mert népét és hazáját szerette!*

Kényes szemek árnyékot akarnak fölfedezni a *Prédikátorok Könyvének szerzőjén* is. Ennek a kis könyvnek a szerzője messze kalandozó tévutakat járt be, míg végre az Istenhez és a másvilágba vetett hithez eljutott. Ifjúságának tévutait azzal a nyílt őszinteséggel írja le, amellyel Szent Ágoston is vallomásait megírta. Ő eleinte az életet akarta kiélvezni az epikureusok elve szerint: együnk-igyunk és tegyük vidámmá életünket. Eközben Istent is elvesztette, mindent csalódásnak s hiábavalóságnak bélyegzett (omnia vanitas) és ifjúságának hitét is megtagadta. De végül is újra megtalálja Istenét és ezért kiáltja oda kortársainak: „Gondolj Teremtődre ifjúságod napjain! Mivel Isten minden tettet ítélet elé viszen” (Préd 12,1.14). – Ez a férfi azonban a *férfiifjúság példaképe* marad tévutai ellenére is. Ám nem azért, mert téves utakon járt, hanem azért, mert jóakarattal és Isten kegyelmében visszatalált a hithez. Ez is „a mi okulásunkra” íratott meg. Ezek a bibliai jellemképek *nem kész szentek*. Ők érezték „az értelem törvényét” és azt „a más törvényt a tagjainkban” (Róm 7,23). De voltak annyira becsületesek, hogy belátták bűneiket, megálltak tévutaikon s visszafordultak, és éppen ezért lettek minden idők minden ifjúságának erkölcsi példaképeivé. Az isteni kegyelem ereje éppen az emberi természet gyöngeségében lesz teljessé (2Kor 12,9).

Krisztus nem oltotta ki az ószövetségi erkölcsstan fénylő szövetnekét. Ő az Evangéliumban fölértékelte az ősidők erkölcsi értékeit. Magasabb célokat tűzött az erkölcsi törekvések elé, magasabbra húzta az erkölcsi rend kerítésfalait és a vívódó lelkeknek gazdagabb kegyelmet nyújtott. „Amikor elhatalmasodott a bűn, még bőségesebb lett a kegyelem” (Róm 5,20).

Krisztus különösen a Tízparancsolatot, mint a keresztény erkölcsi világrend alapépítményét, továbbra is érvényben hagyta s azáltal értékelte nagyra, hogy a mózesi törvényeket *mint az ő parancsait* újból meghirdette. „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsokat!” (Mt 19,17). Krisztus az ószövetségi parancsok szerteágazó szövedékét a szeretet egyetlen parancsában fogta össze és ezzel – mint ahogy az ő tanítványa is mondja (Róm 13,10) – az ősidők minden törvényét beteljesítette. Nincs jogunk tehát ahhoz, hogy tisztátalannak bélyegezzük azt, amit Krisztus tisztának jelentett ki és Evangéliumába is átvett.

De igenis lehet, sőt kell is *az ószövetségi erkölccstan sötét foltjaitól magunkat mentesíteni*. Mostanában dörgő harci kiáltás ez: „Félre az Ószövetséggel!” Ez nekünk csak annyit jelenthet, hogy: Félre az Ószövetség árnyoldalaival! Félre mindazzal, amit Kám, Onán és Támár jelentenek! „Ti Isten gyermekeinek szabadságára vagytok hivatva, testvérek” – írja Szent Pál apostol –, le kell ráznotok a régi Törvény igáját, „csak a szabadságot ne adjátok alkalmul a testnek!” (Gal 5,13). Az a harci jelszó, hogy „Le az Ószövetséggel!”, a mi számunkra csupán annyit jelenthet: „Le azzal a farizeizmussal, amely az Ószövetség fényeiről oly keveset beszél, de viszont arról a néhány árnyékról oly sokat kiabál! Le azzal a szemforgató farizeizmussal, mely a maga népén csak fényt, más fajokon ellenben csakis árnyékot akar meglátni! Félre az Ószövetség átkozódó és bosszút lihegő énekeivel! A gyűlölet egyáltalában nem keresztény erény, akárki ellen irányuljon is. *A bosszúállás nem egyéb, mint visszazuhanás a zsidó ősidőkbe*. Félre Jákob hazugságaival és a Prédikátorok Könyvének kéjsóvárságával! El kell hessegetni magunktól a régi zsidó erkölccstan árnyékait.”

Az Ószövetség egyes alakjain minél vadabbul ütöttek át a meg nem váltott természet forrongó szenvedélyei, még Krisztus ösatyáinál vagy ösanyáinál is, annál sikongóbb lett *a meg nem váltott emberek adventi kiáltása a Megváltó után*. Mindenen fölül mégis van valami erkölcsileg magasztos a kereszténység előtti emberiségnek ebben a Megváltó után való égő vágyódásában; ebben a reménységbe való kapaszkodásában. Az Ószövetség igaz emberei nem látták Őt és mégis hittek Benne. Hitük és vágyódásuk szárnyain messze távolságból vonultak elébe. Csakhogy akkor viszont mi, a Krisztusközelség Gyermekei sem maradhatunk hátul. Akkor nekünk is elő kell készíteni lelkünket ezekben az adventi hetekben és a betlehemi Kisdednek elébe kell vonulnunk. Boldogok, akik vágyakoznak az Üdvözítő után, mert az ő vágyakozásuk be is teljesedik!

Az Ószövetség szociális értékei

„Mikor a földed terményeit aratod, ne arasd le egészen a föld színéig és ne szedd össze az elmaradt kalászatokat. Szőlődben se szedd össze az elmaradt gerezdeket s a lehullott szemeiket: hadd szedjék össze a szegények és a jövevények, – én, az Úr, vagyok a ti Istenetek!

Ne lopjatok, ne tagadjatok le semmit és ne csalja meg egyitek a másikát. Ne esküdjél nevemre hamisan, hogy meg ne szentségtelenítsd Istened nevét. Én vagyok az Úr! – Ne keress ürügyet felebarátod ellen és erőszakkal se nyomd el őt. Napszámosod bére ne maradjon reggelig tenálad.

Ne átkozz süketet és ne tégy gáncsot vak elé: féld az Urat, a te Istenedet, – mert én vagyok az Úr! Ne kövess el jogtalanságot, és ne ítéld igazságtalanul. Ne nézd a szegény személyét és ne légy tekintettel a hatalmas arcára: igazság szerint ítéld felebarátodnak ...

Szeresd felebarátodat, amint tenmagadat. Én vagyok az Úr! Tartsátok meg törvényeimet!” (Lev 19,9–15; 18–19)

Az Ószövetség szentkönyvei az *Igazság* Lelkének ajándéka, és így a *vallásos* életrend alapvető iskolája is. Az Ószövetség szent iratai az *életszentség* Lelkének ajándéka és így az *erkölcsi* világtrend előkészítő iskolája is. Az Ószövetség szentkönyvei az *Igazság és a Szeretet* Lelkének ajándéka és így a *szociális* rend elemi iskolája is. Advent első vasárnapján az ószövetség *vallási* és vallástörténeti értékeit vettük szemügyre. Advent második vasárnapján *erkölcsi* értékei fölött elméltünk. Ma pedig, advent harmadik vasárnapján az Ószövetség *szociális* értékeit akarjuk közelebbről megvizsgálni.

Szociálisnak azt nevezem, ami az emberek társas életére vonatkozik és a közélet fölépítéséhez segédkezet nyújt. Tehát mindaz, ami a szegénygondozásra, az egyes embernek a családban és az államban való elhelyezkedésére, a munkások jogaira, az állami jogszolgáltatásra és a közgazdasági rendre haszonnal jár. Mondanivalóinkat illetőleg főleg *két könyvsorozat* jöhet tekintetbe: Mózes öt könyve, mely a törvények szószerinti szövegét tartalmazza és a próféták könyvei, amelyek ezekhez a törvényekhez magyarázatokat fűznek és a törvények végrehajtásán szorgoskodnak. A sorrendet illetőleg azokat a vezéreszméket tartom szem előtt, amelyeket Mózes harmadik könyvéből idéztem az előbb.

Azt kérdezhetné azonban valaki, hogy vajon az ősi zsidó jogrend és gazdasági rend ismertetése a szószékre tartozik-e? Igenis, *a szószékre tartozik*, mert a Szentlélek, az Evangéliumnak ez a tüzes nyelve az Ószövetség prófétái által is beszélt. Abban az ősi Istenországban Isten parancsolatai állami törvények is voltak. Ugyanaz a könyv, a mózesi Tóra, a vallás katekizmusa és polgári törvénykönyv is volt egyszerre. A papok egy személyben a Szentély szolgálói s közjogi tisztviselők is voltak. A próféták nemcsak a vallás-erkölcsi életrend őrei voltak, hanem a társadalmi rend építőmesterei is. Távol áll tőlem, hogy ezekről a kérdésekről jogakadémiai előadást tartsak. Csupán szentbeszéd keretén belül szólok, de mondanivalóm mindenestre tele lesz személyes egyéni életünkre vonatkozó gyakorlati alkalmazásokkal. Értelmünket és szívünket világosítsa meg az a Szentlélek, aki a próféták által beszélt!

I. Ósbibliai szegényjogok

Ugyanaz az Isten, aki az evangélium idején szánta az éhező sereget, az ősidőkben különleges adótörvények által rendezte a szegénygondozást is: „Ha vetésedet aratod földeden s ott felejtessz egy kévét, ne térj vissza, hogy elhozzad. Ha olajfád termését szeded, ne térj vissza összeszedni, ami a fán elmaradt. Ha szőlődet szüreteled, ne szedd össze az elmaradt fürtöket, hanem hadd, hogy azok a jövevény, az árva s az özvegy szükségleteire szolgáljanak” (MTörv 24,19–22). Mózes ötödik könyve tehát szinte ugyanazokkal a szavakkal hirdeti meg még egyszer a szegénygondozás törvényeit, mint a III. könyv tette. Ezek szerint tehát a birtokosnak nem szabad zsugorinak lennie. Nem szabad a földeken az utolsó kalászt, a szőlőkben az utolsó fürtöt felszedni, az olajfáról az utolsó bogyót lerázni, hanem ezt a tarlózást a szegényeknek és az országút vándorainak kell átengednie. Ez a szegényvédő törvény megható és népies fogalmazásában egészen bizonyosan *népnevelőleg* is hatott. Képzeljük csak el, hogyan emlékeztették a szülők gyermekeiket minden aratás alkalmával a szegények tarlózási jogára.

Egy második szegényvédő törvény *minden harmadik évben tizedet* követelt meg a szegények javára. Minden nagy- és kisbirtokos minden harmadik évben köteles volt aratásának tizedét az ajtó elé tenni a leviták számára, akiknek nem volt földjük és birtokuk, úgyszintén az özvegyeknek és az árva gyermekeknek! (MTörv 14,28–29). Minden hetedik esztendőnek termését pedig, ami ebben a nyugalmi vagy szombatévben magától nőtt, a cselédeknek, munkásoknak és idegeneknek engedték át (Lev 25,4–7). Sokak előtt talán egész újszerűen fog hangzani, hogy a szeretet nagy törvényét: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” már Mózes Könyve (Lev 19,18), nem pedig az evangélium hirdette ki először. Mint ahogy egészen modernül, az új idők szellemének megfelelően csendül meg a figyelmeztetés, hogy az ember a lehető leggyorsabban és jókedvű arccal segítsen másokon (Péld 3,28): „Ne keményítsd meg szívedet és ne zárd be kezedet” szegénységre jutott testvéred előtt (MTörv 15,7).

Éppen ilyen népiesen és népnevelően hat *a szegényjog az Ószövetség liturgiájában is*. A fiatal anyáknak a szülés után való negyvenedik napon el kellett hozniok a Templomba elsősülöttjüket s egy bárányt meg két galambot kellett önmagukért felajánlaniuk. Ha esetleg olyan szegények voltak, hogy még bárányt sem tudtak áldozni, elég volt a galambáldozat is (Lev 12,6–8). Ha pedig valamelyik férfinak vagy nőnek engesztelő áldozatot kellett bemutatnia, mert pl. esetleg babonából valami jósnőnél volt, szintén bárányt vagy kecskét kellett áldoznia, vagy ha esetleg ezt anyagi helyzete nem engedte meg, egy pár galambot (Lev 5,6–13). Az egészen szegényeknél megelégedett a törvény egyetlen galambbal is, amelyet úgy vadászott valaki le a földeken, sőt beérte egy marék liszttel is, amit az égőoltárra hintettek (Lev 5,11–13). Azt a szegényt azonban, akinek nem volt nyája sem, szegénysége miatt nem volt szabad eltiltani a Templomba való belépéstől. Ez az értelme a szegényjognak az ősi liturgiában. És az ószövetségi szegényjognak ez a gyengéd és szociális érzésű szempontja példaképpel maradt későbbi idők számára is.

II. Az ósbibliai magánjog

A második gondolat, melyet a Mózes könyvéből idézett rész magában foglal, az ósbibliai magánjogot mutatja be nagy körvonalakban.

1. Azokban a törvényekben: „ne lopj, hamis tanúságot ne szólj felebarátod ellen, ne csald meg embertársadat, senkivel se tégy igazságtalanságot”, ahogy az már a Tízparancsolatban is megvolt, *a magántulajdon* – a szociális rendnek ez a hatalmas oszlopa – nyer isteni pecséttel feldíszített elismerést és védelmet. Nem is olyan régen kommunista körökből azt kiáltották felénk: „a magántulajdon nem egyéb, mint meglopása a népnek!” Az ilyen szólamok

szerencsére már elnémultak. Amikor Kánaán földjét felmérték és Izrael népe között felosztották, Lévi papi törzsének kivételével minden törzs megkapta a maga szálláshelyét, melyet a törzs kebelén belül az egyes családok között osztottak el. A Szentföld gazdasági felosztása mögött ott volt az a *vallásos* mellékgondolat is, hogy ezzel az Ígéret Földjében való részesedéssel minden család mintegy zálogul váltót kapott arra is, hogy az idők teljességében majd a Fölkentnek Országában is része lesz. Gazdasági és vallási gondolatok így szövődtek mindig egybe.

2. A Törvény és a próféták nem csupán Isten jogainak a közéletben való érvényesülésért küzdöttek, hanem *az emberi jogok* fölött is kitarva tartották pajzsukat s az emberi méltóságok megbecsülését, minden embernek a becsületre és szabadságra való jogát, az egyéni értéket s az emberek értékegyenlőségét személyválogatás nélkül védelmezték meg. Ahol tiszteletben tartják az isten jogot, ott az emberi jogok megbecsülése is otthonos. Az erkölcsi személyiség még *a családdal szemben is megőrzi a maga egyéni felelősségét*. Akármilyen erősen forrjon is össze családjával s akármilyen bensőségesen vesz is részt annak jó- és balsorsában, a mózesi törvény ennek ellenére is kihirdeti a személyes felelősséget: „kiki csak a maga bűnéért lakolhat halállal, nem szabad kivégezni az atyát gyermekei miatt” (MTörv 24,16). A próféták ezt a törvényt újból meghirdették és alaposan körülírták: „A fiú ne viselje az apa vétkét, se az apa ne viselje a fiú vétkét!” (Ez 18,20). Az evangélium azonban még ennél is keményebben emeli ki a személyes felelősséget, amennyiben Krisztusért az egyénnek még saját családja ellenséges érzületét is vállalnia kell (Mt 10,35–37).

Az erkölcsi személyiség *a tömeggel szemben is megőrzi a maga személyes szabadságát*. Az egyénnek joga van arra, hogy az utca és a tömeg diktatúráját visszautasítsa. Gerinces és szent elv marad mindig és a személyes szabadságnak valóságos ősevangéliuma az, amit Mózes második könyve így fejez ki: „Ne kövesd a tömeget a gonoszság elkövetésében és ne csatlakozzál a többség vallomásához, eltérve az igazságtól!” (22,2). Történhetnek ugyan a szabadsággal visszaélések is, ha ti. a gonoszság takarózik vele (1Pét 2,16). De a személyes szabadság szent jogának érvénytelennek kell lennie.

Az erkölcsi személyiség *az állammal szemben is megőrzi a maga külön egyéni értékét*. A prófétákat környező egykorú világban csak az abszolút államformát ismerték, melyben az egyén olyan nyomtalanul merült el, mint a vízcsepp a Csendes-óceánban. Így volt ez a fáraóknál Egyiptomban és így volt ez Keleten az asszíroknál. A mózesi magánjog ugyan nem emelte ki az egyént az államhoz való lekötöttségéből és nem borította fel azt az alapvető törvényt, hogy a közjog a magánjog fölött áll. De viszont ahhoz, hogy a közjog megmaradjon, nincs szükség az egyén leértékelésére, lebéklyőzésára és kisajátítására. Az egyénnek be kell illeszkednie az állami közrendbe és ennek alá kell vetnie magát, ám emiatt még egyáltalában nem kell értéktelen semmivé, vagy jogtalan rabszolgává züllenie. A bibliai történet beszél Ácháb királyról, aki egy kiscgazda szőlőjét elkívánta azért, hogy a saját nagybirtokát kikerekíthesse. Nábót, a szőlőbirtokos azonban vonakodott atyáinak örökségét elherdálni. Erre Jezabel királyné, ez a nőalakú démon hamis tanúkat állított s rövid tárgyalás után Nábótot megkövezték, szőlőjét pedig kisajátították. A természetes emberi jogoknak ezt a megsértését és lábbal tiprását Szabaot Istene mindig szigorúan elítélte (1Kir 21,1–19).

3. Azon a körön kívül, mely a tulajdonképpeni szociális emberi jogokat felöleli – különösen pedig azt a jogot, hogy a magántulajdon lopás és csalás ellen megvédelmeztessék –, van még *a szociális kötelességeknek és jogoknak tágabb köre is*, mely ugyan nem a mózesi törvény tábláira van vésve, hanem igenis az emberszíveknek tábláira van beírva. Mózes könyvének elől idézett része a jogoknak és kötelességeknek e tágabb köréhez is szolgáltat két roppant mélyértelmű példát: „Ne átkozz süketet, és ne tégy gáncsot vak elé; féld az Urat, a te Istenedet, – mert én vagyok az Úr!” (Lev 19,14). Ha ugyanis a süket nem is hallotta az átkot, az Úr azonban hallotta azt. S ha a vak nem is látja az útjába botló követ, az Úr azonban látta a te gonoszságodat. Azért is van hozzátéve, hogy „féld az Urat, a te Istenedet!” Lehetetlen,

hogy a törvényszerző az erkölcsi jogrend minden egyes esetét felsorolja. Teljesen elég, ha az emberek az ilyen kirívó példákból megtanulják, hogy tekintettel legyenek egymásra és a társadalmi együttlétben szociális finomságot tanúsítsanak.

III. Az ősbibliai munkásjog

Mózes könyvének előljáróban elmondott szakasza *harmadik gondolatnak* a munkásjogot veti fel és így fogalmazza meg: „Napszamosod bére ne maradjon reggelig tenálad!” (Lev 19,13). Mint lobogó pásztortűz, úgy világít rá a bibliai őskor hegyein ez a főszegező szó a munka szociális értékére és a munkás szociális jogaira. E tekintetben is továbbították a próféták a mózesi Ötkönyv törvényeit: „Jaj annak, aki ingyen dolgoztat és munkásának bérét ki nem fizeti!” (Jer 22,13). És gondoljuk el, hogy ez olyan időben és a kulturális fejlődés olyan fokán hangzott el, amikor a munkára egyébként rabszolgabélyeget sütöttek. Ilyen környezetben emeli ki és ismeri el a Könyvek Könyve *a munka erkölcsi méltóságát*. Ugyanaz a törvény, amelyik szombatot pihenő napnak rendelte el, boldoggá avatta a munkát és megkövetelte azt is, hogy nemcsak a rabszolga, hanem mindenki, amennyire csak teheti, saját munkájával keresse meg életszükségeit és saját munkájának gyümölcsét élvezze (Zsolt 127,2), ne pedig kolduskenyérrel lakják jól és kegyelemkenyéren tengődjék. A mindennapi kenyér nem mindig hull az égből, mint a manna a pusztában és nem mindig telik meg a lisztes véka, mint ahogy a száreftai özvegynek megtelt (1Kir 17,7–16).

Az emberiség kultúrtörténetében örökké megmarad a szentírásnak az a roppant szociális tette, hogy legalább elvileg szakított a rabszolgasággal és *a munkásnak bért követelt*: „Napszamosod bére ne maradjon reggelig tenálad!” (Lev 19,13) Egy másik helyen is (MTörv 24,14) újra követeli a Törvény, hogy a bért ne tagadjuk meg. És Tóbiás könyve ugyanazt ismétli meg: „Ha valaki valami szolgálatot tett neked, azonnal add meg bérét, munkásod bére semmiképpen se maradjon nálad!” (4,15) Tehát a mi katekizmusunk a Biblia nyelvén beszél, amikor a munkás jogos bérének elvonását égbekiáltó bűnök közé sorozza. És ma is teljes mértékben érvényt kell szerezni a törvénynek a bibliai munkásjogot illetően, hogy a napszamosost még aznap pontosan fizessük meg, hogy segítségére lehessünk a küszködő iparosoknak és kereskedőknek, akiknek gyakran olyan hosszú ideig kell jogos számláik kifizetésére várniuk.

IV. Az ősbibliai jogszolgáltatás

1. Az előrebocsátott mózesi idézet a társadalmi rend felépítése közben az ősbibliai jogszolgáltatást is felvázolja: „Ne kövess el jogtalanságot és ne ítélj igazságtalanul. Ne nézd a szegény személyét s ne légy tekintettel a hatalmasnak arcára: *igazság* szerint ítélj felebarátodnak!” (Lev 19,15). A nyilvános jogszolgáltatásban *a megvesztegethetetlen igazságosság a társadalmi rend legerősebb támasza*. A próféták kemény szavakkal ostromolták korholó beszédekben az Isten törvényeinek elhanyagolását, az erkölcsi züllést, különösen a nagyvárosok erkölcsi fertőjét, az élvezetvágyat és az okatlan fényűzést, a nyereségvágyat és az uzsorát, meg a gazdaságilag védtelen kiségzisztenciák kizsákmányolását. Különösen akkor rikolt nagyot harsonájuk, ha a nyilvános jogszolgáltatás csarnokában valaki feladta a pártatlan igazságot; ha a szegényt pusztán azért ítelték el, mert szegény volt és ugyanakkor fölmentették a nagyurat, mert gazdag volt; ha ártatlan vér ömlött s a bírói fölmentő ítéletet sunyi megvesztegetéssel csikarták ki (Ez 22,12 és sok helyütt). Különösen az emberi társadalom három csoportja számára követelik meg az igazságosságot erős hangsúlyozással: a szegények és idegenek, az özvegyek és árvák számára, akiknek oltalmazói nincsenek. És valóban a próféták elsősorban a gazdaságilag gyengék oldalára álltak (Iz 10,1–4; Jer 2,3). Komoran zúgó korholásaikat még a királyok és papok előtt is

eldörögték: Nem is akarok tudni a ti áldozataitokról, így szól az Úr, ha ti nem az igazságot keressétek, ha nem karoljátok fel az elnyomottat és nem hagyjátok háborítatlanul jogaiban az árva gyermeket! (Iz 1,10–17).

2. De nemcsak a nyilvános jogi élet számára követeltek jogot és igazságot a mózesi törvény és annak tolmácsolói, hanem még a magán üzleti élet és a kereskedelem számára is. „Utálja az Úr a hamis mérleget” (Péld 11,1; 16,11; 20,23). „Ne kövessetek el jogtalanságot az ítéletben, a hosszmértékben, a súlymértékben s az űrmértékben” (Lev 19,35). „Átkozott, aki odább tolja felebarátjának határköveit”, hogy így saját birtokát megnagyobbítsa (MTörv 27,17).

3. A bibliai büntetőjognak sok olyan rendelkezése van, ami a keresztény és az újkori érzület előtt kegyetlennek tűnik föl. Amióta azonban Ábrahám egyik kortársának, a Krisztus előtti harmadik évezredben uralkodott babilóniai királynak, Hamurábinak ékírásos büntetőjoga egy sziklára vésvé a puszta homokjából napfényre került, módunkban áll, hogy az ősi zsidó büntetőjogot egy ősi pogány büntetőjoggal összehasonlítsuk. Az ősbabilóniai büntetőjognak néhány szociális érzülettel elgondolt törvényén kívül csupa vérbe és vasba fojtott büntető rendelkezései vannak: a törvény előtt tett hamis tanúságot és a lopást halállal bünteti (3. és 8. §), az elzüllött gyermekeknek kitépeti a nyelvét és általában irtózatot megcsonkításokat rendel el (192–195. §§), az a korcsmárosné, aki házat anarchistáknak enged át gyülekezési helyül, életével lakol (180. köv. §§). Az orvosnak, ha egy operáció nem sikerül, levágatja a kezét (218. §). Ezekből a rendelkezésekből a pogányság oroszlánkörmei ágaskodnak elő. Az ősbibliai büntetőjog nem vetette ugyan le saját kora kultúrájának minden nyomát, de ezzel az ősbabilóniai büntetőjoggal összehasonlítva, mégis lényegesen magasabb fokon áll. A bűnös megcsonkítása például – eltekintve egyetlen súlyos bűnténytől – általában tilos. A halálbüntetés egyetlen megengedett módja az agyonkövezés, ami első hallásra ugyan barbárnak tűnik föl előttünk, de ezt is csak a legsúlyosabb bűntényeknél – mint amilyen az istenkáromlás, a szombat megszegése és a házasságtörés – lehetett elrendelni. Az agyonkövezés az egyedüli halálbüntetés, melynél nem egyetlen ember a hóhér, hanem az egész község hajtja azt végre. A bibliai felfogás szerint ugyanis a fent említett bűntények súlyos vérvádként nehezeden az egész népre és azért az egész népnek kell közreműködnie abban, hogy ezt a vádló vért lemossa. A bibliai büntetőjog nem tudott ugyan az Evangélium magaslátára fölemelkedni, de viszont le sem zuhant a pogányság kegyetlen mélységeibe.

V. Az ősbibliai gazdaságtan és gazdasági rend

Az ősbibliai gazdasági rendre vonatkozólag csak három törvényt említek meg. Az első az *uzsorázó nagybirtok* ellen irányzott törvény. A próféták klasszikusa, a nagy Izajás megrázó jajt kiált azokra a birtokpusztítókra, akik kapitalista szellemben a gazdasági inség kiaknázásával és a törpe parasztbirtokok összevásárlásával égbekiáltó bűnököt követnek el: „Jaj azoknak, akik házhoz házat ragasztanak, és mezőt foglalnak a mezőkhöz, míg egy helyecske sem marad. Hát csak ti magatok laktok itt e földön? Ez felkiált hozzám az égbe – mondja a Seregek Ura!” (Iz 5,8). Ennek az uzsorázó nagybirtok fölött kimondott átoknak az a *gazdaságpolitikai aggodalom* az első alapja, hogy ennek az eljárásnak idővel az egyik oldalon kibíratatlan kapitalizmushoz, a másik oldalon pedig elviselhetetlen tömegnyomorhoz kell vezetnie. Legmélyebb alapja ennek a prófétai átoknak azonban *vallásos* gondolat: ezekkel az Ígéret Országában fekvő mégoly törpe kisbirtokokkal együtt a családok elvesztik egyúttal az ő váltóikat arra, hogy a Fölkentnek Országában az idők teljességében egykor részük legyen.

A második törvény a *mezőgazdaság eladósodása* ellen irányul. Minden hét évben, az úgynevezett elengedés esztendejében az adósságoknak el kellett évülniök, a kölcsönöknek

meg kellett szünniük és minden embernek, aki időközben szükségből rabszolgának adta el magát, újra szabaddá kellett lennie (MTörv 15,1–22). Minden ötven évben pedig, az úgynevezett jubileumi évben visszazálltak a birtokok az eredeti ősbirtokosokra, akik a legutolsó jubileumi év óta azokat szükségből eladták, vagy elzálogosították (Lev 25,23–31). Ezek a gazdasági törvények azt célozták, hogy a családok eladósodását meggátolják és közgazdasági kiegyenlítődést hozzanak létre. Az bizonyos, hogy a gondolat maga mélyenszántó szociális gondolat volt még akkor is, ha a valóság messze mögötte maradt a törvénynek. Nehemiás a száműzetése után például keresztülvitte ezt és az uzsorásokat szigorúan kényszerítette, hogy az elzálogosított házakat és telkeket az eredeti ősbirtokos családoknak visszaadják (Neh 5,1–19). Felső-Bajorországban és szerte a hadviselt államokban a háború után olyan parasztbirtokok kerültek újra a kezükbe, amelyek évszázadok óta öröklődtek ugyanazokban a családokban. A fiúk elesetek a háborúban, az öreg szülők pedig egyedül nem tudták a gazdaságot továbbvezetni és így kótyavetyélődött el a kisbirtok idegenek kezébe, akik a háborúban nem szegényedtek el. *A mózesi jog szerint lehetetlen lett volna az*, hogy ősi családoknak ilyen örökös birtokait valaki is összevásárolhassa, amely családoknak fiai meghaltak hazájukért.

A harmadik közgazdasági törvény *az uzsorakamat ellen* irányult. A mózesi törvény (MTörv 23,20) megtiltotta, hogy bármelyik nyomorba jutott honfitársának nyújtott pénzkölcsönért kamatot lehessen szedni. A próféták ezt a kamatot uzsorakamatnak nevezték el. „Testvérednek kamat nélkül add kölcsön azt, amire szüksége van” (MTörv 23,20). A törvény szellemében cselekedett a 14. zsoltár énekese is, amikor kiállt a templom ajtaja elé és azt kiáltotta a belépőknek: „Aki pénzét kamatra adja”, annak nem szabad az Úr szeme elé kerülnie. Hogy *külföldi* kereskedőknek juttatott kölcsönért szabad volt kamatot szedni (MTörv 23,19), az azért volt, mert ez a kölcsön a föníciai kereskedőknek üzletkötésre és nem a gazdasági nyomor enyhítésére szolgált. És bár nehéz megmondani, hogy vajon a kamattilalmat a nép mennyire tartotta meg a valóságban, de mindenesetre az ősbibliai közgazdaságnak egyik mélyen szociális gondolata marad. Ugyanabból az időből és kulturális rétegből az ásatások folytán napfényre kerültek olyan ékírásos babilóniai adóslevelek és kölcsönkötvények, amelyekben a 30%-ig szipolyozó uzsorakamat szerződésileg van biztosítva! Babel és Biblia úgy állnak itt is egymással szemben, mint a fényes nappal és a sötét éjszaka. A Biblia megátkozza a gabonauzsorást (Péld 11,26) és eltiltja az uzsorakamatot. Babel viszont az egész közgazdaságot kiszolgáltatja az uzsorásoknak és a kizsákmányolóknak.

VI. A társadalmi rend vallási alátámasztása

A társadalmi rend értékei, mint amilyen a szegényjog, munkásjog, emberi jogok, joggyakorlat és közgazdasági rend, a Szentírás szempontjából egyúttal a *vallásos* világrendnek is értékei. Egyszerűen „az Úr parancsai”. Azért halljuk mai szentírási vezérszövegünkben is négyszer e fölkiáltást: „Én vagyok az Úr!” És a közgazdasági előírásoknál ezért int a komoly figyelmeztetés: „Tartsátok meg törvényeimet!” (Lev 19,19). A földeken engedjétek át a szegényeknek a tarlózást, mert az Úr ezt a termékeny földet és annak aratását tinektek engedte át. Vendégeljétek meg asztalaitoknál a szegényeket, mert ti magatok is csak kosztosok vagytok az Úr asztalánál (Iz 58,7–10). És egyáltalában a közös istenhit mintegy kiegyenlítőképpen szerepel szegény és gazdag között: „Van egymás mellett gazdag is, szegény is, mindegyiket az Úr alkotta” (Péld 22,2). Meg kell becsülnetek a *munkások jogait*, mert ugyanaz az Isten teremtette a munkaadót és a munkást (Jób 31,13–15). Komolyan kell vennetek *az esküt*, a jogi életnek ezt a hatalmas támasztékát, mert az eskü Isten nevével van egybefűzve és a hamis eskü megszentelteleníti az Isten nevét! (Lev 19,12.) Az *idegent* sem szabad jogaitól megfosztanotok, mert valamikor idegen földön ti is az

egyiptomiak rabszolgái voltak! (MTörv 24,17) A társadalmi jogrendet így támasztják alá minduntalan a vallásos gondolatok.

A szentkönyvek szellemében az *istentagadás* a társadalmi bajok legmélyebb gyökere és a szociális zűrzavarból egyedül az Istenhez való visszatérés tud csak kimenteni. A társadalmi és a gazdasági rend csakis akkor áll szilárd lábon, ha a Sinai-hegyi parancsok sziklaalapján vetette meg magát. A humánus érzület, a sokat magasztalt emberbaráti lelkület csak akkor felel meg nevének, ha az istenhittel van összekötve, és nem lézeng a vallástól elszakítva, sem nem szerepel a vallás pótlékaként. Az emberbaráti érzés bölcsője Palesztinában ringott, nem pedig Hellaszban. Az *emberi jogokat* nem csorbítják meg ott, ahol tiszteletben tartják az Isten jogait. Ott pompázik legszebben az emberi szavahihetőség, és a hűségbe vetett bizalom, ahol az Isten szavában és hűségében bízó hit már virágjába borult. A természetes rend ott van legjobban biztosítva minden természetellenes zűrzavartól, ahol a kinyilatkoztatás természetfölötti rendjét alázatos hittel elismerik. Szociális és vallási rend, gazdasági és erkölcsi élet szétszakíthatatlan kapcsolatban állnak egymással.

Mi nem vonjuk vissza a mózesi élet- és jogrendet. Minthogy arra sem teszünk kísérletet, hogy a mai idők büntetőjogát vagy közgazdasági törvényeit mózesi példa szerint alakítsuk át. Az Evangélium a Krisztus előtti zsidóság szociális törvényeit és intézményeit is „beteljesítette” és magasabb formákba ültette át. Egy nép társadalmi életének ezt a legszociálisabb formáját, a házasságot például Krisztus Urunk őseredeti tisztaságába és méltóságába állította vissza. Az Ószövetség régi embereinek érzéki „szívük keménysége miatt” engedték meg, hogy első feleségüknek váláslevelet adjanak és újránházasodhassanak. „Én mondom pedig nektek, hogy aki elbocsátja feleségét és mást vesz el, házasságot tör” (Mt 19,3–9; Mk 10,2–12). A hűség fogalma az Evangéliumban mélyebb értelmet és magasabb szentséget nyert, bár a haladás törvénye az Isten országában itt is érvényre jutott. Az Evangélium tanítványainak nem szabad tehát a zsidóság érzékies házasságjogába visszasüllyedniök s ezért *egy törvényesen elvett asszonynak váláslevelet adni nem más, mint visszazuhanni a mózesi házasságjogba.*

Mi nem vonjuk vissza a mózesi élet- és jogrendet, hanem igenis elismerjük, hogy az Ószövetség szentíráta *hasznos és értékálló épületköveket* szállítottak minden idők társadalmi rendje számára. Egyes formái, mint amilyen a szociális munka, a szegénygondozás, vagy a jogi élet, átalakulhatnak ugyan, de alap gondolatai örök kultúrértékek s a Krisztus előtti zsidóság könyveinek drága örökségei maradnak. Ez a szellemi örökség annyira egyedülálló az ókor kultúrnépei között, hogy szinte így kell kiáltanunk: *Izrael népe, ez a te kertedben nem a te ültetésedként nőtt fel!* Ez az uzsorázó nagybirtok felett megdördülő jaj, ez a mezőgazdaság eladósodása ellen indított harc, ez a kamatszédési tilalom nem a te lelkedből lelkedzett! Aki nem hisz a Szentírás sugalmazottságában és ezeket a könyveket nem Isten szavának és Isten kinyilatkoztatásának tartja, annak Izrael népét logikusan a világtörténelem legnagyobb népének kell tartania. Itt nincs más választás: vagy hiszünk a Szentírás sugalmazottságában, vagy pedig azt kell mondanunk a zsidó népnek: „Te vagy a világtörténelem legzseniálisabb népfaja.” Mi hiszünk a sugalmazásban, mi hisszük, hogy az Isten Lelke a kiválasztott próféták szája által beszélt az emberiséghez. Ebben a hitben sürgetjük mindig a mi követelésünket: Német nép, őrizd meg, amid van! Ne engedd, hogy a Szentkönyvek drága örökségét kiverjék kezedből; ne törd, hogy a bibliai tanítást kiebrudalják az iskolákból és így súlyosan megrabolják gyermekeidet!

Szegletkő a zsidóság és kereszténység határán

„Sok rendben és sokféle módon szólván hajdan Isten a próféták által, legutóbb ezekben a napokban Fia által szólott hozzánk.” – A harmadik karácsonyi szentmise szentleckéjéből (Zsid 1,1-2).

Karácsony ünnepét és annak előestéjét *szent varázs* lengi körül. Rágondolunk azokra a szerencsés gyermekekre, akik ragyogó szemmel és dobogó szívvel állják körül a csillogó karácsonyfát. De gondolunk a gazdasági nyomor szerencsétlen áldozataira is, akiknek különösen ilyenkor jut eszükbe eliramlott gondtalan ifjúságuk és kibuggyan szemükből a keserű könny. És gondolunk a rabokra, meg az elkeseredett emberroncsokra is, akiknek lelke e szent estén könnyebben táruul ki egyetlen jó szóra is, mint máskor.

Karácsony szent varázsát háromféle emberfajta zavarhatja meg. Az első a *felületes ember*, aki a karácsonyfa, a karácsonyi ajándék s a karácsonyi népszokások vásári hejehujájában megfélekedzik a karácsony igazi jelentőségéről, a Betlehemi Kisdedről. Karácsonyfadíszítés és karácsonyi cécó a Betlehemi Kisdedben való hit nélkül olyanok, mint az üres héj mag nélkül.

A második fajta ember a *krisztustagadók* közül való, aki a karácsony szent titkát csak ködös mítosznak és együgyű dajkamesének tartja s az evangéliumi tudósításnak sehogy sem akar hitelt adni. Csakhogy elfelejti, hogy a Szűzanya újszülött Fiáról szóló evangélium nem az Ezeregyéjszaka meséiből való, hanem bár titokzatos, de velejéig történelmi tény, amit az evangéliumok történelmi forrásai is bizonyítanak.

A harmadik ünneprontó emberfajta a gyerekes emberek fajtája. Ezek egyébként jámbor lelkek és sokszor szerzetesi fátyol is leng rajtuk, de legtöbbször anélkül járnak. Édeskés modorban beszélnek és énekelnek Jézuskáról és angyalokról és közben az Evangéliumot összevegyítik a mesevilággal. Bár igaz, hogy gyermekekkel gyermeknyelven kell beszélnünk, és hogy magunknak is olyanokká kell lennünk, „mint a kisdedek”, de viszont a felnőtteknek, „a tökéleteseknek a szilárd eledel való” (Zsid 5,14). A karácsonynak nemcsak a gyermekek, hanem a férfiak számára is ünnepnek kell lennie s a kereszténységnek ezt a férfias jellemvonását nem szabad megtagadni.

„Én vagyok az Alfa és az Ómega, az első és az utolsó, a kezdet és a vég, úgymond az Úr, az Isten” a Titkos Jelenések könyvének első és utolsó fejezetében (1,8; 21,6; 22,13). Isten művei nem szoktak félúton megállni. Ha egyszer az Úr az ő üdvözítő elgondolásában á-t mondott s az ószövetségi kinyilatkoztatások által a kezdő lépést is megtette, akkor az újszövetségi kinyilatkoztatások által végre is hajtja művét egészen a zé-ig, vagy a görög ábécé szerint egészen az ómegáig. „Sok rendben és sokféle módon szólván hajdan Isten az atyákhoz a próféták által. Legutóbb ezekben a napokban Fia által szólott hozzánk (Zsid 1,1–2). „Krisztus a törvény végcélja” (Róm 10, 4), Ő az Ómega, akiben az Ószövetség ígéretei egybefutnak. Ugyanez a Krisztus azonban az Alfa is, akiben az Újszövetség megváltása eredetét bírja. Krisztus zárja be az ószövetségi Templom ajtaját és nyitja meg az új Istenországnak kapuit. Elbúcsúztatja a prófétákat és meghívja az apostolokat. Krisztus a személyes beteljesedése és záróköve az Ószövetségnek, alapítója és szegletköve az Újszövetségnek. Az Ő személye híd, mely a zsidóságból a kereszténységbe vezet át.

I. Krisztus az Ószövetség Ómegája

Krisztus az *Ószövetség beteljesedése*. Az egyik messiási jövendölés (Ter 49,26) a messze távolból köszönti őt, mint kezdet óta „az örök halmok kívánságá”-t. Az ósatyáknak, az ósidők eme kimagasló csúcsainak sátraiból, a próféták irattekercseiből, a messiási előképekből, a zsoltaókból és az ósbibliai idők egész liturgiájából csak úgy zeng Feléje a dicsóítés és integet a köszöntés. A vágyakozás sóhajai mind hangosabbak lesznek a harmadiktól a hatodik óráig s a hatodiktól a kilencedik óráig. A tizenegyedik órában pedig már olyan hangulat ömlik el az Ígéret Földjén, mint mikor a természet szinte még a lélegzetet is visszatartja, ha Kelet felől fellángol a hegyeken a hajnalpír s a Nap minden pillanatban felvonulhat.

Mikor az utolsó próféta, Keresztelő Szent János adventi szentbeszédét mondotta el a Jordánnál s odahömpölygött a nép, akkor a hatóság a következő hivatalos kérdést szegezte neki: „Te vagy-e az Eljövendő, vagy mást várjunk?” (Lk 7,19; Jn 1,19–27) S mikor az első apostolok elhívátása megtörtént, egyik ember a másikhöz fut az örömhírral: „Akiről Mózes írt és a próféták, megtaláltuk” (Jn 1,45). Mindez világos jele annak, hogy a lelkek abban az időben micsoda feszült várakozással voltak eltelve az Eljövendő iránt. Izajás így szólaltatja meg a Messiást: „Az Úr lelke énrajtam, azért kent föl engem. Elküldött engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek, meggyógyítsam a megtört szívűeket, szabadulást hirdessek a foglyoknak és látást a vakoknak, szabadon bocsássam a megkötözötteket, hirdessek az Úr kedves esztendejét” (Iz 61,1–2). S mikor az idők teljességében Jézus felolvassa ezt a szentírási helyet szülővárosának zsinagógájában, visszanyújtotta a tekercset és így szólt: „Ma teljesedett be ez az írás” (Lk 4,17–21). S ezzel maga jelentette ki nyilvánosan: Én vagyok a messiási jövendölések beteljesedése, Ómegája.

A várakozás hosszú századaiban sokszor csaphatott ég felé a kérdés: Ugyan hol marad és miért várat magára oly sokáig? *Miért született az Üdvözítő oly későn?* „Az én Atyám mindeideig munkálkodik” (Jn 5,17). Isten örök üdvözítótervében nincs megszakítás, de nincs rohanás vagy elsietés sem. Nincs szünet, de ugrásszerű nekiiramodás sem. A kérészéletű ember szeretné a dolgok végkifejletét is megérni s ezért sürgeti mindig oly türelmetlenül: „De jószágos Istenem, hát miért oly lassan?” Az örökkévaló pedig, aki előtt ezer év annyi, mint az elsuhanó tegnap, szemét Betlehemre irányította és az ő sajátos évszázados lépéseivel rótt a mérföldköveket a Betlehem felé vezető úton. Az ember teremtése is csak akkor következett be, amikor már a Nap és a csillagok is fénylettek s az egész világmindenség otthonosan be volt rendezve és készen állott arra, hogy királyát, az Embert fogadja. Az Istenember is csak akkor született e világra, amikor hosszú advent után a messiási jövendölések tüzei már lobogtak, és amikor már a világ készen állott arra, hogy Üdvözítójét és Királyát fogadja. Ne kérdezzétek hát többé, hogy miért is született oly későn az Üdvözítő! Ő nemcsak égből permetező harmat és felülről jött ajándék akart lenni, hanem „a földnek gyümölcse” (Iz 4,1) is, mely a Földön „sarjadt ki” (Iz 45,8). Tehát a világba nem úgy kellett berepülnie, száguldva, mint a nyíl, hanem kinőni a földből, mint a növény teszi. Továbbá meg kellett ízlelnie a pogány emberiségnek az *Istentől való eltávolodás minden nyomorúságát* a legkeserűbb cseppig. A lélek boldogságának keresésében előbb végig kellett koldulnia a föld minden portáját, hogy a tékozló fiúval felismerje: nekünk, embereknek nincs önmegváltás! Hosszú tévutakon távolodott el a pogány világ a Teremtőjétől. Lassú rávezetéssel kellett tehát a végtelen Könyörületnek őt Isten karjaiba visszavezetni. Isten nevelőmunkájának időre volt szüksége. Ezért született oly későn e világra az Üdvözítő.

Krisztus az ószövetség megváltása is. Emberek is tudnak ugyan haláluk után egy ideig még tovább is hatni: gyermekeikben, tanítványaikban, könyveikben és műveikben. Sőt talán egy-egy emlékművük egy ideig árnyékot is vet egy kis földdarabra. De még sohasem történt meg, hogy egy embert évszázadokkal születése előtt úgy előrejeleztek volna, mint ahogy a Betlehemi Kisdedet bejelentették a próféták. Még azokat az embereket sem, akiket pedig a

világtörténelem a „Nagy” névvel cicomázott fel, születésük előtt még ezeket sem fogadta előre egyetlen kakaskukorékolás sem. Holott a Betlehemi Kisdedet, a nagyok legnagyobbikát, már jóval születése előtt évszázadok üdvözlése s a messiási jövendölések repeső örömrivalgása köszöntötte. Ez a tény már önmagában véve is bizonyítéka az Emánuel istenségének, egy darab evangélium, az egyedülálló nagyság kiváltsága, bizonyíték arra, hogy *Krisztus a világtörténelem egyedüli Übermensch*, emberfölötti Embere. Emberfölötti, mert áldásának nyomait még halála után sem tudták az évezredek elmosni. Emberfölötti, mert már születése előtt a „szövetség angyala”-ként vezette választott népét és maga határozta meg, melyik népfajból s melyik anyától akar születni.

Krisztus Világmegváltó a szó legtágabb értelmében, *megváltója* az egész világnak, mind a krisztuselőtti, mind a krisztusutáni világnak. Úgy tetszett az Atyának, hogy az ő Fiában lakozzék minden teljesség, és hogy őáltala engeszteljen meg magával mindent, hogy békeességet szerezzen saját Fia keresztjének vérével mindennek” (Kol 1,19–20). Semmi sem volna fonákabb és rövidlátóbb, mintha e szavak hallatára csakis a krisztusutáni időkre gondolnánk. A jászolban nyugvó Kisded *minden* irányba kitérte karjait, akárcsak később a keresztben, mintha mondani akarná: „mindannyitokért”. A világtörténelemben lejátszott megváltás olyan, mint valami grandiózus körmenet: közepén áll az Üdvözítő. A krisztuselőtti emberiség *előtte* halad és ily adventi éneket zeng: „Reggel meglátjátok az Úr dicsőségét” (Kiv 16,7). A krisztusutáni világ pedig mögötte hömpölyög e karácsonyi dallal ajkán: „Láttuk az Ő dicsőségét” (Jn 1,14). A világtörténelem tehát nemcsak világítélés, hanem sokkal inkább világmegváltás. A krisztuselőtti idők kegyelmei is ennek a világmegváltónak köszönhetők. S ha azt kérdezné valaki, hogyan lehet egy fának a gyümölcsseit leszakítani, mielőtt még magát a fát elültették volna, azt felelem: Ha *Krisztus Anyja* 50 vagy 60 évvel Krisztus keresztalála *előtt* az eredeti bűntől ment maradhatott és kegyelemmel teljes lett, mégpedig épp Szent Fiának eljövendő engesztelő halálára való tekintettel, akkor az Ószövetség emberei 500 vagy 600 évvel azelőtt éppen így meríthettek az üdvösség forrásaiból, melyeknek pedig csak sokkal később kellett a kereszt lábánál fölfakadniok. Ha *Krisztus előhírnöke* még Krisztus halála előtt megszentelődhetett anyja méhében, akkor Isten megváltói szeretete igazán megtehetette azt, hogy a kereszt kegyelmeiből más embereknek is *előlegezz*en. Izrael népének minden menyasszonyi hozománya, kiválasztatása és ígérete, törvénye és többi Szentkönyve, istentisztelete és történelmének minden csodája – mind-mind előleg volt Krisztus keresztjéből. Ez az előlegről alkalmazott hasonlat olyan, mint a goethei szó: „Minden mulandó csak árnyékkép.”

De az a kérdés is felvetődött már: *Miért nem ítélte Isten az emberiséget kihalásra mindjárt az első bűn után?* Ha az emberi nem csak arra született, hogy az eredeti bűn átkát tovább hurcolja, dolgozzék tövis és bojtortján között, kínnal szüljön és állandóan a Kígyó leskelődéseinek legyen kitéve, nem lett-e volna jobb, sőt ez lett volna az *igazi megváltás* az emberiségre, ha az eredeti bűn után kihalt volna?

A Jászol és a Kereszt ma megadják rá a feleletet: Nem, nem lett volna jobb! Ádám gyermekeinek nemcsak azért kellett tovább élniök, hogy az ősbűn és a kígyó átkát továbbhurcolják, hanem sokkal inkább azért, hogy a Megváltás és a Kígyótipró áldása felé közeledjenek. Milyen nagyra nő ebben a fényben az Üdvözítő! Ő, mint Világüdvözítő Alfája és Ómegája a világtörténelemnek, Mannája az Ószövetségnek és Szentostyája az Újszövetségnek.

II. Krisztus az Újszövetség Alfája

A kegyelem minden áradása hiábavaló volt, mert Izrael nem ismerte fel látogatásának óráját, Emánuel tulajdonába jött, de övéi nem fogadták be. A jel, mely a messiási király vezérszavaként a népek összetoborzására emelkedett fel (Iz 11, 10), „*az ellentmondás*

jelévé” (Lk 2,34) lett. Élete folyamán mindjobban nyilvánvalóvá lett, hogy az Új Ország számára csak egy „maradék” (Iz 6,13) jut, az apostolok és egyéb tanítványok maroknyi csapata, míg a választott nép nagyobbik része elfordul Messiásától ezzel a rettentő kiáltással: „Az ő vére rajtunk és fiainkon” (Mt 27,25). Ebből is tudhatta az Úr, hogy újbort csakugyan nem lehet régi tömlőkbe önteni. Erre azután az Úr lelke mélyéig megrendült és zokogva siratta Atyái Városát, *búcsút mondott az Ószövetségnek* s Vérének kelyhében megalapította az Új és örök Szövetséget (Lk 22,20). Ekkor lett Ő a kereszténység előtti zsidóság Ómegájává, a zsidóság utáni kereszténységnek pedig Alfájává. Ekkor lett az épületkő az Újszövetség szegletkövévé, melyet az Ószövetség építőmesterei elvetettek (Zsolt 117,22). S az Apostol is (Ef 2,20–21), meg a templomszentelés imái is Krisztust „szegletkő”-nek nevezik, mely az épület falait összetartja.

A Jézus gyermekségéről szóló evangélium már kihirdeti *az új Istenország alapelveit*. Emánuel azért született piciny kiseddként, hogy a megtestesülés természeti titkát megdicsőítse és hogy az Ígéret hordozóival való vérségi kötelékét igazolja, hogy Isten szeretetét az emberek iránt egy kisednek bájos és lebilincselő alakjában nyilatkoztassa ki. És még azért is, hogy a kereszténységnek kihirdesse a picinynél való elkezdés törvényét. „A gyöngéket választotta ki az Isten” (1Kor 1,27) és minél nagyobbak a művek, melyekre Isten szeme irányzódik, annál kisebb és igénytelenebb ezeknek a műveknek az elkezdése. Az apostolok kised csapatával hódította meg a Mindenható a Keresztnek a régi világ összes birodalmát. A hegyekről legördülő kis kődarab zúzta szét az agyaglábú kolosszust is (Dán 2,34). Egy tenyérnyi víz hozza létre a keresztiség csodáját és egy piciny ostya az Eucharisztia csodáját. Ropant hitének kellett lennie Máriának és Józsefnek, hogy abban a picinyke Kisedben fölismerjék a végtelen Istent, az Atya visszfényét, a dicsőség Királyát!

Emánuel kisedként született, hogy az új országban *a fejlődés törvényét* kihirdesse. Ő maga csecsemőből gyermekké, gyermekből ifjúvá, az ifjúból férfivá serdült és semmivel sem siettette a fejlődést, akárcsak más közönséges ember gyermeke, úgy ő maga is fokozatosan jutott el a gagyogástól a beszédig, a karonüléstől a saját lábán való járásig, úgy kellett az Ő Országának is kinőnie és megizmosodnia a Földön. Úgy kellett *természetes fejlődés útján* a kis Kánaánból az egész nagyvilágon elterjedni, a mustárfa példája szerint ágait mindig messzebb kiterébélyesíteni, a kovász hasonlata szerint az emberiséget belsőleg mindinkább megújítani (Mt 13,31–33). A kinyilatkoztatás igazságkincseinek sem egyszerre, hanem fokként kellett az emberiséghez eljutniuk.

A betlehemi Kisedben azonban *a nyugodt fejlődés törvénye* is ki lett hirdetve: „Így teljesedett be, amit Izajás próféta szólott, mondván: Íme, az én szolgám nem verseng és nem kiáltoz, sem az utcákon nem hallja senki az ő szavát” (Iz 42,1–4; Mt 12,17–19). A tolakodó és lármás modor nem Krisztus szelleméből való, sőt néha ez a nyugalom olyan roppant süket is lehet, hogy mi azt véljük, mintha megálltak volna az Isten malmái.

Emánuel *szegény gyermekként született* a világra, hogy *az egyszerű fejlődés törvényét* is meghirdesse. Ő egy hajléktalan anyának úgyszólván az út szélén szült gyermeke volt és mégsem szorította össze az ökleit, átkozódó zsoltárokat mormogva. Ilyen evangélium nem származhatik sem a testtől, sem a vértől. A test és vér bizonyára gazdag királyként, nagy fényvel és pompával vonultatta volna be a világba Őt, nem pedig szegény gyermekként. És ez az Alfa-törvény a kereszténységnek is szól, szemben a krisztuselőtti zsidósággal, mely reményeinek súlypontját földi javakra helyezte. A kereszténységnek legelső sorban ugyanis Krisztus Országának *természetfölötti értékeit* kellett érvényre juttatni.

Krisztus az Újszövetség abszolút Alfája. Az Ő nyilvános működéséről szóló Evangélium hirdette ki *a kereszténység alapigazságait* minden idők számára. Az igazságok igazsága: *Krisztus istenségébe vetett hit tündöklök* elő az Evangélium minden lapján. Szavaiból, csodáiból és erkölestánából, nemkülönben az Ő fennkölt erkölcsi nagyságából ragyog elő ez. Ő és az Atya egyek. Aki Őt látja, az Atyát is látja. Tanítványai „látták az Ő dicsőségét, mint

az Atya egyszülöttjének dicsőségét” (Jn 1,14). Parancsolt a tengeri viharoknak és az egész természet elismerte: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia! Gonosz szellemeket űzött ki és az alvilág is bevallotta: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia! Betegeket gyógyított és halottakat támasztott életre és a halál beismerte: Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia! Ahol sutbadobják, vagy aláássák az Ő istenségébe vetett hitet, ott *nem lehet többé szó kereszténységről*. Krisztus nem egy út a sok közül, hanem az az Út, amely *egyedül* vezet az Atyához. Ő nem egy igazság a sok tudományos tétel közül, hanem az az Igazság, mely egyedül óv meg a tévedéstől. Ő nem egy élet a sok életlehetőség közül, hanem az az Élet, amely egyedül őriz meg az örök haláltól. „Te vagy az én egész életem, Nélküled csak a halált lelhetem!”

Emberi természetének emberi vonása, hogy fáradtságot s éhséget szenvedett, hogy sírt és visszatorpant a fájdalmaik előtt és hogy meghalt. Mindezek az Evangéliumban mély *összhangban állanak az ő isteni természetének isteni vonásaival*, hogy meg ne zavarodjunk miattuk. Szegény gyermekként született a világra és mégis az angyalok énekelték fölötté a bölcsődalt úgy, ahogy még sohasem énekelték emberfiának. Meghalt a keresztfán, de a Nap elsötétült a gyász jeléül. Így történik *az Ő Országának történetében is*: emberi és isteni vonások egymás mellett ütköznek ki. Hitetlenség és hálátlanság, árulás és tagadás, rejtett és nyílt üldözés az Ő Országában is tovább dúl. De az Isten ujjá mindig újra meg fog jelenni majd, hogy a botrányok miatt az Ő Országában fel ne háborodjunk.

Az Apostoli Egyház küldetéséről szóló dogmát is megalapozza az Evangélium. Az Evangélium tanítása szerint ugyanis Krisztus Egyházat alapított, mégpedig csak egyetlen Egyházat és azt nem a szabad kutatásra, hanem Péter Sziklájára építette föl (Mt 16,18). Krisztus ennek az Apostoli Egyháznak saját tekintélyét adta át: „Amint engem küldött az Atya, én is úgy küldelek titeket” (Jn 20,21), „aki titeket hallgat, engem hallgat” (Lk 10,16). Elküldötte apostolait, hogy tanítsák a népeket (Mk 16,15), Pétert pedig még külön misszióval bízta meg, hogy „testvéreit megerősítse a hitben” (Lk 22,32). Teljes hatalmat adott apostolainak arra, hogy a bűnöket megbocsássák, és hogy az Ő emlékezetére a Szent Titkokat megünnepeljék. S ezzel minden idők igazságkutatóit az Apostoli Egyházhoz utasította.

Az Evangéliumban örökérvényű épületkövek vannak a keresztény élet és világrend fölépítéséhez, ha mint szerves *egységet* tekintjük az evangéliumokat, mintegy öltés nélküli feloszthatatlan egészet, mint amilyen az Úr köntöse is volt. Csak nem szabad belőle önkényesen kitörölni semmit és nem szabad kiragadott szövegeket az egész Evangélium értelme ellen magyarázni. Krisztus nemcsak azt parancsolta meg, hogy kutassuk a szent iratokat (Jn 5,39), hanem azt is megparancsolta, hogy hallgassunk az Egyházra (Mt 18,17). Ő tehát a szentíráskutatás mellett a *hitnek második forrásaként* az egyházi tanítóhivatal hagyományát is elismerte. Ő nem csupán azt követelte, hogy olyan legyen a hitünk, mely hegyeket is el tud mozdítani, hanem a bűnbánat és irgalmasság jó *cselekedeteit is* megkövetelte. És a jócselekedeteknek nem csupán az imádságot és az alamizsnálkodást tartotta – már amennyiben a farizeusi álszenteskedéstől mentek voltak azok –, hanem tanítványainak a *böjtöt is* megparancsolta. Nemcsak azt követelte meg, hogy atyánkat és anyánkat tiszteljük, hanem azt is mondta: „Aki atyját vagy anyját jobban szereti, mint engem, nem méltó énhozzám” (Mk 7,10; Mt 10,37). Beszélt ugyan egy csendes kamrácskában végzett imádságról, de Atyjának házával egyúttal a közös imádság házában is nevezte. A balkéznek nem szabad tudnia, hogy milyen alamizsnát adott a jobbkez, de azért az evangéliumi hívek világosságának világoskodnia kell. Egy helyütt ezt mondja: Krisztus azért jött, hogy a békét hozza és nem a kardot, vagyis hogy híveinek testületi és szellemi egységét megalapozza, de egy másik helyen már arról beszél, hogy háborút jött hozni, nem pedig a békét, vagyis hogy az embernek készen kell állnia arra is, hogy Krisztusért akár még tulajdon családjával is szembekerüljön. Az Evangélium egyes kitételeit tehát mindig az egész Evangélium gondolati összefüggésében kell nézni.

Krisztus az Új- és örök Szövetségbe beépítette mindazt, aminek az *Ószövetségben is örök értéke* volt. És ezekre az épületkövekre a beteljesedés Ómega-pecsétjét nyomta rá. A zsidókhöz írt levél is hangsúlyozza ezt: Krisztus több, mint az angyalok, több, mint Mózes, több, mint a főpapok és az ősidők minden áldozata. Krisztus megtartotta ugyan a mózesi Tízparancsolatot a keresztény élet- és világrénd számára, de amellet az evangéliumi tanácsok által még magasabb tökéletességnek nyitott ajtót. Krisztus a legjobb bizonyítványt állította ki az Ószövetség erkölcsi értékéről akkor, amikor *Főparancsolatnak*: az Isten- és emberszeretet parancsának a *szövegét a mózesi törvényhozásból átvette* (MTörv 10,12; 13,3 stb.; Lev 19,18; Mt 22,37–40). De amellet az Isten szavának sokkal magasabb értelmet is adott és a „felebarát” fogalmába az irgalmas samaritánus hasonlata szerint minden embert beleölelt, nem csupán a fajtestvért, illetve honfitársat. A felebaráti szeretet Jézus Szíve szerint nem vár jótettért ellenszolgáltatást. A Jézus Szíve szerint való felebaráti szeretet a legszigorúbban elítéli a tévelyt és a Szentély megszenteltségétlenítését, de a legnagyobb szelídséggel nyúl a tévelygő emberek hóna alá és még a pislogó mécsbelet sem oltja ki. Az Újszövetség szerzője ugyancsak átvette liturgiájába a krisztuselőtti zsidóság szentkönyveiből azokat a *halhatatlanul szép imádságokat*, s ezért zendülnek meg az Egyház istentiszteletében az ősbibliai zsoltárok és a próféták jövendölései. Még a legmagasabb egyházi ünnepekbe is beleszővi, mint például a karácsonyi éjféli misébe és húsvét előtt a nagyhét megrázó liturgiájába. Az Emberfia az *Ő Miatyáncjában* első helyre tette ezeket a kéréseket: „Szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod.” És csak azután fűzte hozzá a mindennapi kenyérért s a gonosztól való megszabadításért könyörgő kéréseket. Az Ószövetség emberei zsidó szokáshoz híven a Miatyánkot bizonyára hátulról kezdték volna el imádkozni. A megdicsőülés helyén Mózes és Illés jelentek meg Krisztus mellett, mintha át akarták volna adni a Törvényt és a Próféták könyveit azoknak az apostoloknak, akik a Tábor hegyén jelen voltak.

Az idők teljességében Isten „az ő Fia által szólott hozzánk” (Zsid 1,1). Tartsátok tehát szentnek, amit az Ő szent Fia szólott hozzánk és *olvassátok el azt mindig és újra az evangéliumokból*. Aki komolyan akarja, mindig talál hozzá időt és más ügyes-bajos dolgánál takaríthatja meg azt. Az Evangélium több, mint emberszerzette könyv és ezért soha semmiféle emberi könyv nem pótolhatja teljesen. Tegyetek tehát *több alapos és komoly könyvet a karácsonyfa alá, de az első helyen mindig a Könyvek Könyve, különösen az Evangélium* és az Újszövetség szentiratai legyenek! A karácsony három evangéliumnak is ünnepnapja a maga három áldásával: „A felolvasott evangélium szolgáljon üdvösségünkre és védelmünkre.” „A szentevangélium igéi töröljék el bűneinket”. „Krisztus, az Isten Fia tanítson meg minket az evangélium szavaira.”

Zúgó vihar tombol most, mely a szentiratokat a földről szeretné elsöpörni, merthogy zsidókönyvek azok. Én meg vagyok győződve arról, hogy ez a vihar minden felekezetenél inkább a szentkönyvek iránt lángoló újabb lelkesedés szent tüzét fogja felgyújtani. A mi elszakadt protestáns testvéreink nem térdelnek ugyan velünk együtt az áldoztatórácsonál, de a szentevangéliumról való hívő elmélkedés valósággal lelki áldozás a mi Urunkkal és Üdvözítőnkkel. Ezerkilencszázhuszonnyolc májusában Turinban nagygyűlést tartottak a Szentírás elterjesztése érdekében és a vezérgondolat ez volt: „Az Evangéliumot megismerni, átélni és terjeszteni.” Akkor írta XI. Pius pápa Őszentsége a nagygyűléshez a következő sorokat: „Nincs könyv, mely az igazság akkora világosságával, a példa oly megrázó erejével és oly megkapóan tudna a lélekhez beszélni, mint a szent Evangélium.”

Isteni Mester, a Te könyvedből sugárzik elő a Nap, amelynek izzása fölmelengeti a dermedt emberi szíveket! Te Alfa és Ómega, Ígélet és Beteljesedés, Szegletköve az Atyával kötött Ó- és Újszövetségnek, Mannája az ősi és Szentostyája az új időknek, jöjj és nyisd meg szemünket, hogy arcodat minél világosabban láthassuk meg szent Evangéliumod tükrében! Parancsold, hogy fülünk is nyíljon meg, és a Te szavaidra, az örök élet ígéire mindig

készségesen hallgassunk! Nyisd meg ajkunkat, hogy a Te örömhíredet minél messzebbre kiálthassuk! Világ Üdvözítője, add meg nekünk azt a hatalmat, hogy Isten gyermekei lehessünk és holnap megláthassuk a Te dicsőségedet!

Kereszténység és germánság

„Jézus Krisztus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké!” (Zsid 13,8)

A keresztény időszámítás a világtörténelmet két részre osztotta, a Krisztus születése *előtti* és Krisztus születése *utáni* időre. Ahányszor levelet vagy bármi más iratot írunk és elejére vagy végére keltezését jelzünk, mindannyiszor hitvallást teszünk Krisztus mellett, akinek születésétől kezdve számlálják a keresztény időszámítás éveit. Jézus Krisztus minden idők szegletköve, „az örökkévalóság királya” (1Tim 1,17), az újév keresztiszülője és védnöke, a világtörténelem örök kalendáriuma, Krisztus tegnap is ugyanaz volt, ma, holnap és mindörökkön örökké ugyanaz marad.

A Világmegváltó *minden idő és minden népfaj számára kimeríthetetlen áldást hagyott hátra*. Az Ő nevének kell megszólalnia minden nép fölött, az Ő keresztjét kell fölállítani minden nép számára, az Ő birodalmát kell minden nép között elterjeszteni, hogy az átok mindenütt áldássá simuljon és a Föld színe megújuljon. Ezért adta Krisztus azt a megbízást az Ő Egyházának, hogy a kinyilatkoztatás igazságkincseiből *minden* népet tanítson, a megváltás kegyelmének folyamában *minden* népet megkereszteljen és az egész világot felölelő óriási Istenországban, amelyben a Nap soha le nem nyugszik, *minden* népet összegyűjtsön. Krisztusnak ebben a földi országában nincsenek dédelgetett kedvenc gyermekek, mint ahogy nincsenek kítaszított mostohagyermek sem, mert Ő „gazdag mindazok iránt, akik őt segítségül hívják” (Róm 10,12). Ebben az országban nem kell az egyes népeknek levetniük azt, ami az ő néprajzi adottságukban jó, de másrésről az Egyháznak sem kell feladnia a maga nemzetfölötti jellegét és nem kell az egyes népekkel egy gyékényen árulnia. Másképp volt ez az ázsiai ókornak nembibliai népeinél. Ezeknél a vallás és állam annyira egy volt, hogy egy-egy nép hanyatlása vagy elsüllyedése egyúttal a nemzeti istenség hanyatlását vagy pusztulását is jelentette.

A német népbe is áskálódnak már olyan szellemű emberek, akik *a két keresztény vallásfelekezet mellé még egy új északgermán vallást akarnak összetákolni*, 1932-ben az egyik eisenachi kongresszuson e harmadik felekezet számára a bevett vallások jogait is követelték a Harmadik Birodalomban. Egy közeli egyházi adórendezés tervezetében pedig már kilátásba van helyezve ez a nyilvános jogi jelleg és így e Harmadik Felekezetnek a két keresztény vallásfelekezettel való egyenjogúsága is.

Ezért vegyük tehát közelebbről szemügyre a *kereszténységet és germánságot*. Az I–IX. századok közt élő ősgermánokról lesz itt szó, nem pedig a tulajdonképpen Középkor németjeiről. A germánok megtérése nem volt a természetes fejlődés megzavarása és elbicsaklása, sőt a legnagyobb nyakateketség éppen e régi pogány germánsághoz való visszatérés volna. Ezeknek a gondolatoknak *nem az a céljuk, hogy a germánságot vádolják vagy támadják, hanem hogy a kereszténységet védelmezzék*. Szerény meggyőződésem szerint ugyanis, ahol a kereszténységet védelmezik, ott a germánságot is védelmezik, mert a német nép vagy keresztény marad, vagy pedig eltűnik. A kereszténység elvetése s a pogányságba való visszazuhanás a német nép halálkatasztrófájának a kezdete volna.

I. Milyenek voltak az ősgermánok Krisztus előtt?

Elöljáróban is egy megjegyzést kell tennem. A német tudománynak az egész világ előtt az a legnagyobb dicsősége, hogy *csakis tudományosan történelmi forrásokból* merít és sejtésekkel vagy feltevésekkel nem éri be. Hinni szeretnők, hogy a német szellemi munkának

ez a jó hírneve a német őstörténeti kutatás területére is vonatkozik. Hogy tehát mindazok, akik az ősgermánok állapotairól írnak, előbb forrástanulmányokat végeznek, nem pedig szárnyaló fantáziával és konok előítélettel meséket költenek. Az sem volna tudományos, ha valaki a krisztuselőtti germánság előnyös dolgait nyakra-főre dicsérné s viszont a későbbi elfajulásokat a kereszténység rovására akarná írni. Mint ahogy az orvostudomány védekezik a kuruzslás ellen, úgy kell védekeznie a történelemtudománynak és az ókori kutatásnak is a regényírók és meseköltők kontárkodásai ellen.

Szerencsére az ősgermánok helyzetére vonatkozólag egy kicsiny, de értékes történelmi forrásmunka áll rendelkezésünkre, amelyet Tacitus, a római történetíró Krisztus születése után 98-ban írt „Germania” címen. Tehát Tacitusnál csak két évvel előbb írta meg Pathmosz szigetén Szent János apostol „Titkos Jelenéseinek Könyvét”, miközben messze Nyugaton ez a római történetíró az ősgermánokról szóló híreket összegyűjtötte. Mi ezt a történelmi forrásmunkát követjük.

Történelmi tény, hogy az ősgermánok a Rajna jobb- és balpartján, a Dunától északra és délre eső szállásföldjeiken több istent tiszteltek: Merkúrt (Germania 9. fez.) és Herkulest, Donárt és Votánt, Tuiszkót és Thórt, Castort és Polluxot (Germania 43.). Emellett még női istenségeik is voltak, mint például a Földanya és Freia. Ezeknek az isteneknek egy részét tehát a rómaiak Pantheonjából kölcsönözték ki, egyszóval nem is germán talajból fakadt e hit. A germán isteneket *emberszabásúakká formálták*, nem voltak mások, mint eszményi alakjai annak, amit akkor az emberek egy germán hős vagy egy germán háziasszony fogalmán értettek. A keresztény tanítás szerint ellenben *az ember teremtetett* az Isten képére és hasonlatosságára, nem pedig az Isten.

Történelmi tény, hogy az ősgermánok szórványosan *emberáldozatokat* is mutattak be isteneiknek. Tacitus szerint egy szent erdőben Ziúnak, a háború istenének embereket áldoztak (39. fej.) és azokat a rabszolgákat, akik egy sziget istennőjének kocsiját mosták, egy lábíg az Északi-tengerbe fullasztották (40.).

Történelmi tény, hogy az ősgermánok az ő erdeikben és mocsaraikban oly *vad babonának hódoltak*, „mint ahogy azt alig tette még egy másik nép”: rúnarovásos botokról akarták az isteneik válaszait megtudni, a sasok vagy varjak röptéből, vagy akár a paripák nyerítéséből is tapogatóztak vállalkozásaik sikere vagy kudarca után (10.).

Történelmi tény, hogy a germán népek fékezhetetlen *harci kedvvel küzdöttek* a rómaiak ellen (37.), akik akkoriban a Dunától délre és a Rajnától nyugatra lakó néptörzseket beillesztették a Római Világbirodalomba. De egymás között is szinte örökös testvérharcban állottak a germán népek. Csak „a germánok legnemesebb népéről”, a chaukerekről tudja Tacitus azt írni, hogy háborúk helyett igazságosságuknak köszönhették fennmaradásukat (35.). Mint az összes természetnépeknél, a zsidó népnél éppúgy, mint a germánoknál is szinte erkölcsi kötelesség volt *a vérbosszú*. Ha egy törzstestvért meggyilkoltak, akkor egész családjának, szükség esetén pedig minden törzstestvérenek, sőt legvégső esetben még az asszonyoknak is szigorú parancsuk volt arra, hogy a halottat a gyilkos agyonölésével bosszulják meg. A vérbosszú kötelességét még a gyermek is örökölhette atyjától (21.). Némelyek nem nyírták többé le hajukat és szakállukat, míg ellenségüket el nem pusztították (35.).

Történelmi tény, hogy *a rabszolgaság* a germánoknál otthonos volt. A rabszolgák sorsa általában valamivel tűrhetőbb volt ugyan, mint a rómaiaknál, de a rabszolga megölése a germánoknál sem esett büntetés alá (25.).

Az ősgermánok *közmondásos lustasága* is történelmi tény. A föld megművelését a férfiak a rabszolgákra és a nőkre bízták (14.). Békeidőkben vagy vadásztak, vagy pedig a medvebőrökön heverészve ettek, ittak, aludtak (15.). A római Tacitus ismételtén visszatér és csak megvetéssel beszél erről a „késő délig tartó alvás”-ról (45.).

Az ősgermánok *részeskedése* szintén történelmi tény (22.). A nagy tivornyák, amelyeknek gyakran véres kimenetele volt (21.), úgyszintén szenvedélyes kockajátékuk, amelynél gyakran saját személyük vagy gazdaságuk is volt a tét, s ha eljátszották, rabszolgaként szolgáltak (24.).

Három tekintetben kedvező azonban az ősgermánok képe és ezekben Tacitus is mint erkölcsi tükröt állíthatta őket saját honfitársai elé. Példások voltak a *férfihűségben*, különösen a „követésben” mind háborúban, mind békében, ha egyszer vezetőjüknek szavukat adták (13, 24.). Példások voltak a *vendéglátásban*, amit az ősgermánok úgy gyakoroltak, mint talán egyetlen más nép sem (21.). S végül példások voltak a *házasság* és a házastársi hűség *fennkölt felfogásában*. „A házasságot – írja Tacitus (17.) – Germániában tiszteletben tartják és ebben a pontban a germánok megérdemlik a legnagyobb dicséretet. A barbárok között szinte egyedüliek, akik egyetlen házassággal megelégszenek.” A házastársi hűségre vonatkozólag is jó bizonyítványt állít ki róluk Tacitus (19.). A nem-germán törzsekkel való házasságot, mint az elfajulás veszedelmét, helytelenítették (4, 46.). Ez azután természetesen megváltozott ugyan, midőn a gallok a Rajnán átjöttek (28.). *A nőt szent lényként* tekintették s itt-ott szinte istenítették (8.). Erre a csillogó képre azonban természetesen árnyék is borul rá: önmagában véve ugyan tilos volt náluk utószülött gyermekeket megölni (19.), a valóságban azonban nyomorék vagy szegény gyermekeket ki lehetett tenni.

A kereszténység előtti időkben *valamirevaló kultúráról* Germániában nem lehetett szó Tacitus szerint. Az Eufrátesz- és a Nilus-menti népeknek már két-háromezer évvel azelőtt erősen kifejlett kultúrájuk volt a földművelésben és kézműiparban, a történelemírásban, a joggyakorlatban és – a Tell-el-Amarna-levelek tanúsága szerint – a kereskedelemben és a postában is. A babilóniaiak már holmi zsoltárfélét is énekeltek istentiszteletükön. Kánaán kis országában pedig mindkét nembeli ifjúság számára már iskolák is voltak.

Ezzel szemben a germánok nem ismerték az építészetet, mert isteneiket ligetekben és nem templomban imádták s mert maguk az emberek is faházakban éltek. Külön is szégyenletes valami, hogy még honfitársaknak képekben való megörökítése sem germán kezeknek, hanem a római szobrászok munkája, akik a római Traján-oszlopon a császárok diadalmenetében germán hadifoglyokat ábrázoltak le. Az ősgermánok istentisztelető vagy harci énekművészetét azzal mentegeti Tacitus, hogy az ő énekük inkább a lelkek, mint a hangok összhangja (2, 3.).

II. Hogyan lettek keresztények a régi germánok?

A világ első misszionáriusainak, a prófétáknak *két feladat* jutott (Jer 1,10): kigyomlálni és ültetni, lerombolni és építeni. Ki kellett irtani a bálványimádás, az emberáldozat és a babona dudváját. A vérbosszút és rabszolgaságot, a lustaságot és a részegséget – ha ugyan nem is dőltek ki ezek rögtön Donár isten szent tölgyével – szívós nevelőmunkával kellett lerombolni és egy keresztény életrenddel pótolni. Mindez oly roppant nevelői feladat, amely még ma sem zárult le teljesen. És azonfelül még el is kellett ültetni mindazt, ami jó mag volt: a férfihűséget, a házasságról és a házastársi hűségről való eszményi felfogást, a nők iránt való tiszteletet. Tacitus könyvének 22. fejezetéhez a következő megjegyzést fűzi valaki: „A hosszas lustálkodás, az ösnémet restségnek ez az alapja csak a kereszténységnek s *a korai istentiszteleteknek behatása alatt* tűnt el”. A halottégetést is, mint pogány szokást, csak a kereszténység hirdetői irtották ki gyökerestül.

Amikor az angyalok a betlehemi jászol fölött a világ békéjéről énekeltek, az ősgermánok bős csatáikban még harci dalaikat énekeltek tovább. Néhány évvel később a római hadsereg sasos légiói a Zuider-tó partján harcban állottak a germán néppel. Az Isten Fia még csak kilencéves gyermekként élt Názáretben, amikor a Teutoburgi-erdőben megvívta a nagy csatát, és Herrmann, a keruszkok fejedelme Varus római légióit megsemmisítette. Emánuelnek a népek békéjéért mondott imája az ősgermánokra is vonatkozott, és az ő

missziós parancsa, melyet az apostolokhoz intézett, ezeknek a népeknek is szólott: menjetek, a szántóföldek már aratásra fehérlenek! (Jn 4,35).

A Rajna balpartján lakó germánokhoz a *kereszténység első hírnökei* már a II. században eljutottak. A Rajnának ez a balpartja ugyanis a Római Birodalom provinciája volt s ezért tudtak a keresztény misszionáriusok a római légiók védelme alatt egészen odáig eljutni s ott a keresztet felállítani. Ugyanekkor magában Rómában a keresztényeket még véresen üldözték. A Rajna három katonai gócpontja: Mainz, Trier és Köln egyúttal a keresztény missziók gócpontjai is voltak.

A népvándorlás, mely valóságos hullámverésként zúdult végig egész Európán, a keresztény missziót is gyorsabb mozgásba hozta. A svévek, akárcsak a nyugati gótok, először ariánusok lettek, de a VI. században már katolikusok voltak. Az első törzs, mely a pogányságból az ariánság kikapcsolásával közvetlenül a katolikus Egyházba tért meg, a frankok törzse volt. A misszióknak erre a fejezetére a frank királynak, Klodvignak 496-ban történt megkeresztelése tett pontot. A VI. századtól kezdve ír-skót szerzetesek és más egyedül működő hithirdetők gyűjtötték össze a Kereszt és az Oltár köré a germán törzseket. Így tett Szent Kolumbán, Szent Gallus és Rupert a Regensburg és Salzburg között elterülő vidéken, Szent Kilián a keleti frankok közt, Szent Emmerán Regensburgban és Szent Korbinian Freisingben.

A VIII. században a *németek tulajdonképpeni apostola, Szent Bonifác* egyházszervezettel, hét püspökség alapításával és zsinatokkal foglalta egybe az előtte működött hithirdetők munkáját, akik addig minden jogi kapcsolat nélkül dolgoztak. Három római útja után végre magával hozhatta Szent Bonifác – akkor már mint Mainz érseke – a Krisztus Helytartójától nyert kánoni küldetését. A 742. évben Geismarnál ledöntötte Donár isten szent tölgyét, melynek fáját egy Szent Péter-templom építéséhez használta föl. Donár tölgyének ledöntéséhez – mint egykor Illés prófétának a Kármel hegyén bemutatott áldozatához – valóságos istenítéletet kellett kikényszerítenie, s ezeknek a nyers embereknek így kellett bebizonyítania, hogy melyikük oldalán áll az igaz Isten. A 754. év június 5-én, az evangéliummal a kezében, mint vértanú halt meg Szent Bonifác. Most már újra vértanúvért itatta át a német talajt s most már Isten vetése szárba szökkenhetett.

Nagy Károly császár a szászok politikai leigázását azok megtérítésével kötötte össze, ami részben erőszakosan történt, mert jól tudta, hogy vallási egység nélkül nem lehet elérnie ezeknek a néptörzseknek politikai egységét. Ma vak gyűlölet támad Nagy Károly ellen, mert ő a német népből kisöpörte a pogányságot. Pedig nem volna szabad elfelejteni, hogy Nagy Károly előtt már egy 500 éves missziós munka volt a politika minden hatalmi eszköze nélkül s hogy az a barbár elv, hogy a fejedelem határozhatja meg alattvalóinak vallását, Nagy Károly után még századok múlva is, sőt még a hitújításkor is fennállt. Az erőszakos megkeresztelés nem Krisztus szelleme és nem az Egyház szelleme. De mindenesetre különösen hat, hogy azok a gyalázkodások, amelyeket a szászok megkeresztelése miatt Nagy Károly szemére hánytak, miért nem zúgnak fel hasonló haraggal Hitehagyó Julián császár ellen, aki a IV. században a politikai hatalomnak sokkalta brutálisabb kihasználásával és a zsidók segítségével akarta a kereszténységet tönkreirtani és a pogányságot ismét trónra emelni.

A kereszténység által lett a germánokból nép. Tacitus valami ötven germán néptörzset számlál fel, akik örökös testvérharcokban álltak egymással. A legtöbb ezek közül letűnt a történelem színpadáról, így a bátor keruszkok is, a Teutoburgi-erdők diadalmas hősei. Történeti tény, hogy a néptörzseknek ez a csoportja csak a *kereszténységhez való megtérés után tudott* megtelepedett zárt egységgé és *egységes néppé összeolvadni*. Ezt a népet a germán pogányságba visszavezetni annyit jelentene, mint szerves népi egységének felbomlásához az első biztos lépést megtenni. A római Tacitus borzalmas átkot szórt őseink felé: „Bárcsak megmaradna a germán népek között mindig az egymás ellen lobogó kölcsönös

gyűlölet! ... Nekünk nem lehet nagyobb szerencsénk, mint ha ellenségeink viszálykodnak egymás közt” (33. fejj.). A kereszténység a pogány rómaiaknak ezt az átkát áldássá változtatta át és ma újévi áldásként suttogjuk el ismét népünk fölött: „Bárcsak megmaradna mindig a német népben a kölcsönös szeretet! Nagyobb szerencsénk nem lehet, mint ha népünk egyetértésben él.”

A kereszténység által lett azonfelül a germánokból *kultúrnép*. Szent Benedek szerzetesei tanították meg őseinket a földművelésre, az iparra és a liturgia szolgálatában a szépművészetekre. A pogány korban, amikor még a germánok medvebőrökön heverésztek, szinte semmiféle szellemi élet nem volt és most, megtérésük után, egyszerre új kultúrtermő erők ébredtek föl bennük.

Megfigyelhetjük azután a szellemi élet tavaszát, az *ónémet irodalom virágkorát*, mely először a VIII. század hőseposzaiban nyilatkozott meg, majd a IX. század vallásos költészetében, főleg pedig a *Heliand-énekekben* érte el delelőjét. Ez a Heliand-ének az Evangélium első művészi német átírása, a világirodalom gyöngye, mely a férfiúi hűség ősgermán eszméjét a kereszténység Üdvözítőjének szolgálatába állította, aki egy hadvezér szerepében jelenik meg a Heliand-ének néma rímjei közt. A Heliand-ének *kiengesztelődés és eljegyzés a kereszténység és a germánság között*. Ez a mű szász költő remekműve, mely Widukindnak és szászjainak megkeresztelése után alig egy emberöltő múlva keletkezett. Egyúttal bizonyíték arra is, hogy a szászok megtérése sokkal több volt holmi külső megkeresztelésnél. Ugyanabban az évszázadban Elszászban megszületett a „Krist”, mint az ónémet nyelven írt második evangélium. Ezeket az irodalomtörténeti tényeket letagadni nem lehet. A germánok csak a kereszténység által lettek a szó igazi értelmében vett néppé, mégpedig kultúrnéppé.

A kereszténység hírnökeinek legnehezebb feladata az volt, hogy a germánokat rávegyék arra, hogy kardjaikból ekéket kovácsoljanak, a vérbosszú törvényeit szüntessék meg és Krisztus keresztje előtt hajtsanak térdet. Hogy az Emberfia kezes báránként hagyta magát a vágóhídra vezetni anélkül, hogy mint valami vad medve védekezett volna, – ez a természet nyers gyermekeinek szemében kész botrány volt. Viszont a misszionáriusok rámutathattak arra is, hogy az Úr Felkentje már az Ószövetség zsoltáiraiban (Zsolt 44,4–6) diadalmas hadvezérként lép föl és hogy a Titkos Jelenések Könyve is (11,15) Isten Országának elterjedését mint a Sárkánnyal megvívott győzelmes harcot mutatja be. S végül is a misszionáriusoknak fel kellett világosítaniok a germánokat arról, hogy az ellenségszeretletben erkölcsi hősiesség feszül és hogy egy erkölcsi győzelemhez sokkal több hősiességre van szükség, mint a vérbosszúhoz. Hogy – germán módra beszélve – Heliand nem vesztette el pajzsát, sőt hogy éppen szenvedése és halála által fegyver nélkül győzte le a Halált és a Sátánt, és végül, hogy feltámadása által aratta a világtörténelem legdiadalmasabb győzelmét. Ily módon a kereszténység nem csupán a germán lélek arcukatát újította meg, hanem újjá teremtette a germánok szívét is.

III. Mit szól a kereszténység a germán fajisághoz?

Egyházi szempontból nem lehet kifogásolni a becsületes fajfenntartást és fajnemesítést. Az ellen sem lehet semmi ellenvetésünk, ha egy nép jellegzetességeit a lehető legtisztábban iparkodnak fenntartani s ha épp a vérközösségre való hivatkozással igyekeznek a népközösség iránt való érzéket finomítani. Egyházi szempontból csak *három feltételt* kell szabnunk.

1. Saját fajunk iránt való szeretetnek sohasem szabad a másik oldalon más népek iránt lobogó gyűlöletté torzulnia. 2. Sohasem szabad az egyénnek azt hinnie, hogy megszűnt az erkölcsi kötelessége az Egyház szellemi eszközeivel való szívós önnevelésre. A fiatal emberek ugyanis, akik folyton csak saját fajtájuk dicshimnuszairól hallanak, könnyen

döbbenek rá arra a gondolatra, hogy hiszen akkor Istenük és Egyházuk iránt nem tartoznak többé az alázat és a tisztaság erkölcsi kötelességével. 3. A fajnemesítésnek nem szabad frontot alkotnia a kereszténységgel szemben. Mert mit is mondjunk arra a borzalmas szemrehányásra, hogy a kereszténység elkorcsosította a germán fajt és hogy a kereszténység főképp őszövségi terheltségei miatt nem fajnemesítésre teremt s így fölösleges kolonc arra, hogy néplélekben és iskolában megizmosodják a faji büszkeség.

Hogy mi a viszony kereszténység és germán fajiság között? Fajiság és kereszténység önmagában véve nem ellentétek, hanem igenis különböző fogalmi rendbe tartozó dolgok. A fajiság a természet rendjébe, a kereszténység pedig a kinyilatkoztatáshoz, tehát a természetfölötti rendbe tartozik. A fajiság valamely néppel való összekötöttséget jelent, a kereszténység ellenben elsősorban Istennel való összekötöttség. A fajiság egy népre való korlátozottság, és így bezártság, a kereszténység azonban világfölnyenes üdvözítő hit, mely minden népnek szól. A kinyilatkoztatás és megváltás, a természetfölöttiség és kegyelem fogalmait nem szabad szétmosni. A negyedik evangélium különbséget tesz azok között, akik a vérből és azok között, akik Istentől születtek (Jn 1,13). És maga Krisztus is éppily éles különbséget tett a között, amit „a hús és vér” mondatott ki és a között, amit a mennyei Atya nyilatkoztatott ki (Mt 16,17). Mi nem azért vagyunk keresztények, mert keresztény szülőktől származtunk, hanem igenis azért, mert születésünk után a Krisztusban való megkeresztelkedés által „új teremtménnyé” születtünk újjá (2Kor 15,17).

Egy nép sem hangsúlyozta ki olyan erősen *a vér és faj fogalmát, mint az őszövségi izraeliták*. Az idők teljességében azonban a faj dogmáját a hit dogmája váltotta fel. A betlehemi jászolnál találkozókat adtak egymásnak zsidók és pogányok, zsidó pásztorok és keleti bölcsék. Ennek a Gyermekek birodalmában az ő hithirdetőjének szava szerint „nincs különbség zsidó és görög között, mert ugyanazon egy Uruk van mindnyájuknak” (Róm 10,12).

Hogy mit szól a kereszténység a germán fajisághoz? A fent említett feltételek mellett egyáltalán nem tilos a keresztények fajtájáért és annak jogaiért harcolni. Az ember lehet tehát minden benső meghasonlás nélkül őszintén német, de éppolyan őszinte hitvallója lehet a kereszténységnek is. Tehát semmi okunk sincs arra, hogy hátat fordítsunk a kereszténységnek és egy új észak-germán vallást alapítsunk, hogy így hangosabb hitvallást tehesünk népünk mellett. Azt az egyet azonban sohasem szabad elfelejtenünk, hogy *nem német vér váltott meg minket*, hanem a mi megfeszített Urukunk drágalátos szent vére! (1Pét 1,19). Nincs más név és más vér az ég alatt, amelyben üdvözölhetnénk, mint Krisztus neve és Krisztus vére! (Fil 2,9).

IV. Mit szól a kereszténység a germán népszokásokhoz?

Ma korszellem lett népszokások után kutatni (amikkel mi, bajorok különösképpen meg vagyunk áldva) s közben olyan összehasonlításokat tenni, hogy lehetőleg minden hasznos népszokást és egyházi szokást az ősgermán idők örökségének bélyegezzenek. *A népszokások tanulmányozása nagy szolgálatokat tehet a néprajznak és a hazaszeretnek*. De óvakodnunk kell attól, hogy kritikálatlanul és tudománytalanul lehetetlen összefüggéseket bogozzunk ki s még a kinövéseket és helytelenségeket is szentté avassuk. A szórólapátot folyton a kezünkben kell tartanunk, hogy a búzát az ocsútól elkülönítsük. Továbbá itt sem szabad légvárat építeni a képzelet pusztá játéka szerint, amíg ez a történelmi alap hiányzik. Olyanokat pedig mégsem lehet mondani egyetlen lélegzetvételre, hogy bár a karácsonyfáról csak a XVII. században történik először említés, de ez a szokás maga mégis az ősgermánok téli népszokásaira nyúlik vissza.

Igaz, hogy Tacitus említést tesz valami „hófehér paripáról”, melyet egy ligetben államköltészen tartottak el (10. fejj.), de csupán ezért már nem kell Szent Márton, fehér lovát

mindenáron ettől az ősgermán paripától leszarmaztatni. Igaz az is, hogy Tacitus szerint a germánok Thingjeiket teliholdnál, vagy újholdnál tartották (77. fej.), de azért nem kell minden holdvilágnál tartott népszokást azokra a régi szokásokra visszavezetni. Több joggal lehetne ugyanis ezeket a dolgokat inkább az Ószövetség zsidó szokásaiból levezetni, mert náluk az újholdat – mint azt a napot, amelyen az éjszaka világitója ismét gyarapodik – szertartásosan is megünnepelték. Hasonlóképp sokkal inkább ősbibliai szokásból lehetne levezetni azt a szokást is, amely a szántóföldek első kévét keresztel meg, mert akkoriban a szántóföld minden első kévét éppúgy, mint minden első termést az Úrnak kellett szentelni. A mi nyelvünk a Szentírásnak sok kifejezését, sőt egyenesen zsidó szóképzését is átvette szókincsébe (tohuvaobhu: Ter 1,2; sibbólet: Bír 12,6; szombat, éca, hozsánna, alleluja, amen, jubileum: Lev 25,10–13). Egyszóval ennek a néprajzi kutatásnak alaposan meg kell néznie, vajon nem kerültek-e át onnan más szokások is a mi népünk életébe.

Ebben a kérdésben nincsenek dogmák, de a lehető *legelhibázottabb volna, ha minden népszokást*, mint amilyen a karácsonyi kántálás, a virágvasárnapi barkaszentelés, a gyertyagyújtás vihar alkalmával stb., egyszerűen *ősgermán erkölcsökkel vagy babonákkal akarnánk összeköttetésbe hozni*. Ezeknek az eredete legtöbbször az egyházi liturgiában van, mint pl. a barkaszentelésnek, a búzaszentelésnek és más egyéb egyházi áldásnak, amik sem nem babonák, sem nem pogány népszokások másolata. A húsvéti tojás az új élet szimbóluma Krisztus feltámadásának ünnepén. A halotti tor a halottvirrasztás zsolozsmáiból sarjadt. Sajnos, még a külföldi katolikusok naptáraiban sem tettek éles különbséget pogány babona és keresztény ünnepi szokások között. A Mária-kultusz egyáltalában nem holmi átkeresztelt Freia-kultusz és Mihály főangyal sem hivatali utódja Wotánnak a kereszténnyé lett germánok számára.

Nevelési szempontból bizonyára értékes dolog a német ifjúságot népének őstörténetével is megismertetni. De nemcsak a germán ősatyák őstörténetével kellene az ifjúságot megismertetni, hanem a szellemi élet keresztény virágkorával is. A Heliand, a Krist és más egyházi költészet korával, hogy a német ifjúság népét ne csak pogány oldalról, hanem a keresztény tükörből is megismerje. Az ősök legszebb tisztelete mindig is az volt, ha az ember ősatyái hibáinak – így az ősgermánok vérbosszújának, lustaságának és a részegségének – ellentmond és a jót s nemeset – az ősgermánok férfiúi hűségét, a házasság tiszta felfogását és a nő tiszteletét – mint atyáinak szent örökségét átveszi. Ebben az értelemben tanulhat a német ifjúság Tacitustól: „Germániában szentnek tartják a házasságot. Germániában nem vihognak a bűn fölött. Ott nem divat elcsábítani másokat, sem pedig magát elcsábíttatni. Germániában többet érnek a jó szokások, mint máshol a jó törvények” (17. és 19. fej.). A német őskor történelme *nem szoríthatja ki az iskolákból a bibliai történetet*, mert a német ifjúságnak nem csupán a germánság ősatyáit, hanem a kereszténység elődeit is, tehát mint atyai és anyai őseit is meg kell ismernie. Többet használnak a hazának az evangélium becsületes tanítványai, mint a harcias ősgermánimádók.

Ellenséges erők most is meg fogják kísérelni, hogy az őspogány germánságot földézzék sírjaiból. Már nyilvánosan is elhangzott a javaslat, hogy a hét három napjának, szerdának, csütörtöknek és pénteknek ősgermán istenneveket adjanak: Wotanról, Donárról és Freiárol nevezzék el azokat Wotanstagnak, Donarstagnak (Donnerstag amúgy is), Freiatagnak (amúgy is Freitag). Egy új kalendárium (Kalender der deutschen Arbeit) már kedveskedett is a szülőknek a bibliai és keresztény nevek, mint amilyen például János, Henrik, Mária helyett az *ősgermán nevek* egész mintakollekciójával. De a német nép zöme mégsem fogja oly hebehurgyán elárulni és megtagadni Üdvözítőjét. Mi nem szégyelljük magunkat keresztény neveink miatt, amelyek atyáink sírkövén állanak s minket az Isten előtt álló példaképünkre és pártfogónkra emlékeztetnek. *Nem azért őrzött meg minket Isten kegyelme az orosz pogányságtól, hogy most meg germán pogányságba zuhanjunk bele*. A pogányok istenei

halottak, az Üdvözítő azonban így szól: „Aki hisz énbennem, élni fog!” (Jn 11,26). A költő Geibel Emmánuel egyik balladájában egy germánt állít oda Krisztus keresztje alá, hogy őrt álljon a Golgotán. Az Evangéliumban nincs ugyan szó erről, de önmagában nem lehetetlen, hiszen a római légiókban sok germán is szolgált. De akárhogy is legyen, mi őrt fogunk állani Krisztus keresztje mellett! Nem engedjük nevét gúnnyal illetni és nem engedjük a Kereszt helyébe Donár isten tölgyét odaültetni! Népünk Üdvözítőjének régi német férfiúi hűséget és kitartást fogadunk!

Az 1934. évben avatják szentté honfitársunkat, Altöttingeni Konrád testvért. Az egyháztörténelem folyamán még sohasem történt meg, hogy egyetlen pápa uralkodása alatt annyi német férfit és nőt avattak volna boldoggá és szentté, mint Szentatyánknak, XI. Piusnak pápasága alatt: boldog Irmengardot, Kaníziusz Szent Pétert, aki épp ennek a templomnak szószékén prédikált, Nagy Szent Albertot, boldog Stillát és most Konrád testvért. Ezek a német szentek egész bizonyosan könyörögnek Isten trónusánál, hogy népünk megőrizhesse keresztény hitét és keresztény erkölceit. Hogy ezek és a régebbi német szentek közelebb férközhessenek népünk lelkéhez, azért az új esztendőben a bajor rádió a német szentekről szóló vasárnapi prédikációt is közvetíteni fogja.

Szentek Királya, az új esztendő Pártfogója, a tegnap, a ma és az örökkévalóság Krisztusa előtt hajoljon meg minden térd és tegyen hitvallást minden nyelv: „Dicsértessék Jézus Krisztus – mindörökké. Amen!”